

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE ȘI POLITICE**

KAMAL MAKILI-ALIEV

Cu titlu de manuscris:

CZU:342.7(479.24+4722):341.231.14 043.2
342.7(478)(043.2):341.231.14 043.2

**INFLUENȚA DREPTULUI INTERNAȚIONAL AL DREPTURILOR
OMULUI ASUPRA DREPTULUI CONSTITUȚIONAL ÎN
REPUBLICILE AZERBAIDJAN, MOLDOVA ȘI GEORGIA**

Specialitatea: 552.01 – Drept constituțional

**AUTOREFERAT
al tezei de doctor habilitat în drept**

CHIȘINĂU, 2015

Teza a fost elaborată în cadrul Institutului de Cercetări Juridice și Politice al
Academiei de Științe a Moldovei

Consultant științific:

GUCEAC Ion
doctor habilitat în drept, profesor universitar, m.c.

Referenți oficiali:

1. **BALAN Oleg**, doctor habilitat în drept, profesor universitar, AAP
2. **CUȘMIR Marcel**, doctor habilitat în drept, conferențiar universitar, AAP
3. **ȚĂȚANAȘVILI Mariam**, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Universitatea „David Agmașenebeli”, Georgia

Membrii Consiliului Științific Specializat:

1. **COSTACHI Gheorghe**, președinte, doctor habilitat în drept, profesor universitar, ICJP, AȘM
2. **GAMURARI Vitalie**, secretar științific, doctor în drept, conferențiar universitar, ULIM
3. **BALMUȘ Victor**, doctor habilitat în drept, conferențiar cercetător, ICJP, AȘM
4. **BURIAN Alexandru**, doctor habilitat în drept, profesor universitar, ICJP, AȘM
5. **CÂRNAȚ Teodor**, doctor habilitat în drept, conferențiar universitar, USM
6. **POPA Victor**, doctor habilitat în drept, profesor universitar, ULIM
7. **SMOCHINĂ Andrei**, doctor habilitat în drept, profesor universitar, ULIM
8. **TIMCENCO Leonid**, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Ucraina

Susținerea va avea loc la data de „08” mai 2015 la orele 14⁰⁰, în ședința Consiliului Științific Specializat DH 18.552.01 – 09 din cadrul Institutului de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei, pe adresa: MD 2001, Republica Moldova, bul. Ștefan cel Mare și Sfint, 1, auditoria 408.

Teza de doctor și autoreferatul pot fi consultate la Biblioteca Națională a Republicii Moldova, la Biblioteca Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei „Andrei Lupan” și pe pagina web a CNAA (www.cnaa.acad.md).

Autoreferatul a fost expediat la „07” aprilie 2015.

Secretar științific al
Consiliului Științific Specializat

Vitalie GAMURARI,
doctor în drept, conferențiar
universitar

Consultant științific:

Ion GUCEAC, doctor habilitat,
profesor universitar, m.c.

Autor:

Kamal MAKILI-ALIEV

© Kamal Makili-Aliev, 2015

REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea și importanța temei de cercetare. În condițiile internaționale actuale, dreptul internațional al drepturilor omului, ca ramură complexă a dreptului internațional, rămâne a fi un domeniu relativ slab studiat, în pofida faptului că nimeni nu poate nega astăzi importanța tematicii drepturilor omului pe plan internațional.

Știința juridică actuală doar recent a început să accepte dreptul internațional al drepturilor omului ca ramură de sine stătătoare. În general drepturile omului erau prezentate fie în calitate de știință aparte, fie în calitate de disciplină de studii. Aceasta reiese din faptul că majoritatea savanților privesc conceptele drepturilor omului în afara aspectului juridic internațional, dar în special sub aspect al dreptului constituțional. Alții, la rândul său, se focusează pe analiza filosofico-juridică ale drepturilor omului ca categorie de drept [26, p.3].

În doctrina occidentală referitor la drepturile omului mai des putem întâlni tangențe cu noțiunea „dreptul internațional al drepturilor omului” (*international human rights law*), dar, care cu regret, până la urmă și nu a fost definitivat, fapt ce ducea la utilizarea acestui termen doar în calitate de comoditate de explicație a grupului de norme și institute de drept internațional [26, p.3].

În asemenea condiții problematica influenței dreptului internațional al drepturilor omului asupra evoluției și formării domeniilor respective ale dreptului constituțional *de facto* nu erau abordate în doctrina juridică. Importanța influenței normelor internaționale asupra formării sistemului de drept constituțional este greu de neglijat, dat fiind că unitatea normelor ierarhizate stabilite prin Constituție și alte acte normative în contextul normativ contemporan are și rădăcini internaționale [55, p.13].

În studiul actual s-a întreprins încercarea **determinării științifice** a dreptului internațional al drepturilor omului în calitate de ramură complexă a dreptului internațional și studierea influenței lui asupra domeniilor corespunzătoare ale dreptului constituțional. Această încercare se bazează pe cunoștințe științifice generale despre această ramură complexă de drept internațional, dar și a analizei teoriei generale a dreptului, teoriei dreptului internațional și a filozofiei dreptului.

Dreptul internațional al drepturilor omului are bine determinate noțiunea științifică, obiectul, sistemul, importanța și obiectivele. Orice stat democratic în procesul funcționării cotidiene în permanență se ciocnește cu o mare diversitate de institute ale acestui domeniu de drept. Organe ale puterii de stat se află într-un permanent contact cu diverse organisme internaționale, preocupate de evoluția și aplicarea dreptului internațional al drepturilor omului, fapt ce la rândul său, presupune o suficientă influență a acestei ramuri complexe asupra dreptului constituțional al statelor. Începând cu nivelul local procesul permanent de aplicare a dreptului internațional al drepturilor omului își are dezvoltarea inclusiv la nivel internațional, deseori ignorând stadiile intermediare, inclusiv nivelul național și cel regional. La nivel internațional și regional acest proces este analizat, corectat și adaptat la realitățile internaționale, ceea ce permite dreptului internațional al drepturilor omului să evolueze și să răspundă provocărilor comunității internaționale. Ulterior, procesul pornește calea inversă, ceea ce duce la crearea unui cerc, în cadrul căruia are loc influențarea reciprocă a dreptului internațional al drepturilor omului și a dreptului constituțional al statelor, ceea ce și constituie **obiectul** principal al studiului în cauză.

Consolidat ca ramură de drept internațional (recent), dreptul internațional al drepturilor omului reglementează relațiile dintre subiectele de drept internațional. Complexitatea ramurii este evidentă, dat fiind că această ramură a dreptului internațional include norme de drept al tratatelor internaționale, drept internațional cutumiar, drept diplomatic, drept internațional umanitar, drept internațional penal etc. Totodată, anume complexitatea acestei ramuri de drept internațional îi permite într-un mod efectiv să influențeze dreptul constituțional al statelor, dat

fiind că normele materiale, trecând printr-o aprobare colectivă la nivel internațional, cu mai puține dificultăți sunt integrate (implementate) în ordinea juridică internă a statelor [26, p.4].

Pentru orice societate democratică contemporană drepturile omului au un rol prioritar în consolidarea statalității, societății civile și în sincronizarea funcționării acestora. Impunerea unui nivel important de respectare a drepturilor omului în orice societate este posibilă doar în condițiile funcționării efective a mecanismului de implementare și aplicare a drepturilor omului. În acest sens, comunitatea internațională a instituit diverse sisteme de implementare și aplicare a dreptului internațional al drepturilor omului, care de comun acord cu instituțiile drepturilor omului din cadrul dreptului constituțional ale statelor, realizează dreptul internațional al drepturilor omului în viața cotidiană în întreaga lume.

Luând în considerație cele spuse, este greu de subapreciat actualitatea cercetării influenței dreptului internațional al drepturilor omului asupra formării institutelor naționale în domeniul drepturilor omului ale dreptului constituțional al statelor. Nivelul scăzut al cercetării problematicii în cauză în literatura de profil și nivelul scăzut al studierii din partea juriștilor internaționaliști, a creat un oarecare vacuum, pe care studiul în cauză încearcă, cel puțin parțial, să-l completeze.

Studierea influenței dreptului internațional al drepturilor omului asupra formării domeniilor dreptului constituțional al statelor va permite să creăm o bază științifică despre drepturile omului și aplicarea lor, să adaptăm metodele și mecanismele respective de aplicare a drepturilor omului la nivel național, să contribuim la dezvoltarea democrației și a societății civile și să creem o atmosferă de toleranță și ordine de drept în societate. Statele la fel în mod direct sunt cointeresate în dezvoltarea bazei științifice despre drepturile omului, dat fiind că în final asemenea cercetări duc la rezultate pozitive și influențează pozitiv asupra situației la nivel național, inclusiv asupra autorității acestuia la nivel internațional. Acest studiu are menirea să aducă aportul în domeniul științific respectiv și să dea încă un impuls evoluției științei juridice în acest domeniu.

Referitor la **nivelul de cercetare a problematicii**, trebuie să menționăm, că în ultimul timp problematicii drepturilor omului în orice domeniu al activității comunității internaționale i se atribuie o atenție tot mai mare. Savanți, centre de cercetare sunt preocupați de studierea problemelor ce țin de dezvoltarea și funcționarea drepturilor omului, atât într-un stat luat aparte, cât și la nivel internațional. Drepturile omului, ca ramură complexă a dreptului internațional, ce influențează procesele ce țin de drepturile omului în state, în egală măsură trebuie să devină obiect de studiu, în așa fel să-și ocupe locul în cadrul științei dreptului internațional.

Totodată, influența dreptului internațional al drepturilor omului asupra formării institutelor naționale de drept constituțional practic nu a fost studiată. Lucrările mai multor savanți reflectau unele aspecte ale problematicii în cauză, însă în realitate, în mod fundamental aceasta nu era studiată.

Trebuie să menționăm, că lucrarea în cauză reprezintă doar o parte a unei cercetări comparative a dreptului internațional al drepturilor omului și a dreptului constituțional al statelor, care în realitate cuprinde un spectru larg al problemelor existente.

Obiect al studiului constituie normele juridice internaționale ce reflectă influența dreptului internațional al drepturilor omului asupra formării domeniilor respective ale dreptului constituțional al statelor, prin prisma creării și implementării a acestor norme de drept material. Cercetării sunt supuse la fel structura și practica organizațiilor internaționale și regionale și formarea institutelor naționale ale drepturilor omului. Mai mult, dezvoltarea și formarea a asemenea norme și institute este examinat inclusiv prin exemplul Republicii Moldova, Republicii Azerbaidjan și a Georgiei. Aceste state relativ noi sunt reprezentanți la moment al celui de-al treilea nivel de dezvoltare a dreptului constituțional și a influenței reciproce cu dreptul internațional al drepturilor omului. Trebuie să remarcăm și faptul, că

trecutul postsovietic apropie sistemele de drept ale acestor state. Totuși, evoluția istorică a dreptului constituțional diferă. Aceasta la rândul său face analiza comparativă a acestor state interesantă și obiect important, ce asigură atingerea obiectivelor propuse de studiul în cauză.

Nu am încercat să examinăm în întregime influența dreptului internațional asupra dreptului național al statelor, ci studiem influența unei ramuri de drept internațional luate aparte, și anume a dreptului internațional al drepturilor omului, asupra unei ramuri de drept național luate aparte – dreptul constituțional. În așa fel, actualitatea noii direcții pentru statele noastre este evidentă, dat fiind că acest proces trebuie studiat în contextul faptului că dreptul internațional al drepturilor omului însuși conține norme nu doar de drept internațional, dar și de drept constituțional, filosofie, istorie etc. Altfel spus, atunci când este vorba despre dreptul internațional al drepturilor omului, acesta trebuie examinat nu doar în contextul textului actelor normative internaționale, ci, în primul rând, în lumina spiritului conținutului acestei ramuri. Aceasta la rândul său, va permite efectuarea așa numitei transformări a prezentei interpretări la nivel de drept constituțional al statelor. În cazul dat trebuie să avem în vedere că această influență nu este privită în exclusivitate ca implementarea prevederilor convențiilor internaționale în domeniul drepturilor omului la nivel național, ci dincontra, studiul este construit în așa fel, încât în rezultat ne permite să constatăm caracterul imperativ al prevederilor ce constituie așa numitul „nucleu” al drepturilor omului, recunoscut la nivel de drept internațional cutumiar și incorporat de state la nivel constituțional. În pofida faptului că influența dreptului internațional asupra institutului drepturilor omului poate fi recunoscută drept axiomă, anume statele sunt acei actori ce determină, în baza exercitării suveranității, nivelul de recunoaștere pentru drepturile și libertățile omului a caracterului imperativ la nivel național și la nivel constituțional.

1. Analiza rezultatelor cercetărilor în domeniul dreptului internațional al drepturilor omului și a influenței acestuia asupra dreptului constituțional al statelor.

1.1. Lucrări doctrinare ce au tangență la studiul științific. Dreptul internațional al drepturilor omului în calitate de ramură complexă de drept internațional rămâne a fi un aspect relativ slab studiat în doctrina dreptului internațional.

În doctrina rusă, în opinia lui A.H. Saidov, dreptul internațional al drepturilor omului este conceput ca dreptul internațional în domeniul drepturilor omului, altfel spus, ansamblul de principii și norme ce reglementează protecția internațională a drepturilor și libertăților fundamentale ale individului, care reprezintă prin sine niște standarde internaționale în domeniul drepturilor omului pentru dreptul național. În ipinia dlui, dreptul internațional în domeniul drepturilor omului constituie o ramură a dreptului internațional public. Baza acestuia o constituie tratatele din sistemul ONU, precum și ale organizațiilor regionale (principalele – în cadrul sistemelor Consiliului Europei, Uniunii Africane și a Organizației Statelor Americane). Dlui menționează, că dreptul internațional în domeniul drepturilor omului are legături strânse cu așa domenii de drept internațional cum este dreptul refugiaților și dreptul internațional umanitar [36, p.10].

Profesorul I.I. Lukashuk în cea de-a treia ediție a manualului „Drept internațional” menționează, că dreptul internațional al drepturilor omului constituie o ramură a dreptului internațional, principiile și normele căruia reglementează cooperarea statelor în asigurarea drepturilor omului [15, p.6].

În opinia dlui, această ramură este una nouă, care s-a dezvoltat odată cu adoptarea Cartei ONU. În pofida istoriei sale relativ scurte, această ramură ocupă un loc important în sistemul de drept internațional. Păstrându-și caracterul interstatal, dreptul internațional tot mai mult se orientează spre individ. Lukashuk menționează că nu există o contradicție, mai degrabă putem vorbi despre o legătură logică. Respectarea drepturilor omului, în egală măsură ca și democrația, constituie o garanție importantă pentru pace. În actele internaționale se atenționează că respectarea acestor drepturi constituie piatra de temelie a păcii mondiale.

Savantul consideră că dreptul internațional are menirea să devină orientat spre individ. Acesta a acordat principiilor și normelor din domeniul drepturilor omului un caracter imperativ. Regula în cauză dictează o altă abordare – aceste principii și norme trebuie să posede un asemenea statut și în sistemul de drept al statelor. Statele nu pot „întreprinde careva acțiuni îndreptate spre distrugerea sau limitarea neargumentată a oricăror drepturi și libertăți recunoscute la nivel internațional” [34, p.108].

Autorul atenționează că prevederile menționate și-au găsit oglindirea în Constituția Federației Ruse, care a oferit o valoare juridică specială principiilor unanim recunoscute și normelor dreptului internațional în domeniul drepturilor omului. Enumerarea în Constituția Federației Ruse „a drepturilor și libertăților nu trebuie interpretat ca minimalizarea sau negarea altor drepturi și libertăți recunoscute ale omului și ale cetățeanului”. Nu trebuie „să fie adoptate legi ce anulează sau minimalizează drepturile și libertățile omului și a cetățeanului” [14, art.17].

Totuși dreptul internațional indică nu doar drepturile, dar și obligațiile omului în raport cu statul său. Nu se admite abuzul drepturilor omului în detrimentul drepturilor statului. Declarația universală a drepturilor omului a stabilit că fiecare persoană are obligații în fața societății, doar în cadrul căreia este posibilă dezvoltarea liberă a personalității sale. Între drepturile statului și ale omului pot apărea contradicții. Scopul constă în armonizarea rapoartelor respective. Un rol important în acest sens îi revine dreptului internațional. Drepturile statului și ale omului trebuie să fie realizate în conformitate cu obiectivele și principiile Cartei ONU [9].

Lukashuk constată că este evident caracterul deosebit al conlucrării domeniului examinat al dreptului internațional cu dreptul național al statelor, în special cu dreptul constituțional. Principiile și normele unanim recunoscute în domeniul drepturilor omului au devenit principii generale de drept, atât pentru dreptul internațional, cât și pentru dreptul național. Mai mult, în ambele cazuri acestea posedă valoarea juridică supremă. Tratatul internațional ce va încerca să le limiteze va fi nul. În așa fel, Lukashuk ajunge la concluzia, că dreptul internațional al drepturilor omului a întruchipat cele mai înalte realizări ale dreptului constituțional. Însă, pe de altă parte, dreptul internațional al drepturilor omului influențează tot mai mult dreptul constituțional, fiind un factor important al democratizării acestuia.

Pe de altă parte, profesorul Samovichi Iu. privește dreptul internațional al drepturilor omului ca un ansamblu de norme și principii, ce stabilesc pentru state un volum obligatoriu de drepturi și libertăți ale individului, ce reglementează sistemul garanțiilor internaționale de respectare și restabilire a acestor drepturi în caz de încălcare din partea statelor, precum și cooperarea interstatală în domeniul dezvoltării și consolidării respectării drepturilor și libertăților omului [28, p.19].

Savantul menționează, că în dreptul internațional se observă tendința de reglementare a mecanismului național de asigurare a drepturilor și libertăților individului. Argumentarea vine din partea unui număr mare de documente ce reflectă chestiuni privind protecția judiciară, consultarea juridică etc. Aceste documente nu sunt obligatorii din punct de vedere juridic și au un caracter de recomandare, însă adoptarea lor în cadrul organelor principale ale ONU ne permite să presupunem că ele au valoarea mijloacelor derivate în determinarea normelor de drept internațional. Aceasta se confirmă prin faptul că actele menționate subliniază că încălcarea de către state a normelor ce se conțin în aceste acte constituie încălcare a unui principiu *jus cogens* a dreptului internațional, ce reflectă respectarea și protecția drepturilor omului. În așa fel, obiectivul principal al reglementării internaționale a statutului persoanei constituie nu elaborarea unui nou complex de drepturi, ci căutarea mijloacelor pentru asigurarea deplină a celor existente în cadrul documentelor internaționale, ce reglementează drepturile și libertățile fundamentale ale omului [28, p.21].

Altfel spus, autorul atenționează raportul și influența dreptului internațional al drepturilor omului asupra ramurilor dreptului constituțional la nivel național, prin intermediul mecanismelor naționale de protecție a drepturilor și libertăților.

Din punct de vedere al relațiilor internaționale, de exemplu, al Oficiului Înaltului Comisar ONU pentru drepturile omului, statele sunt în drept să aleagă propriile mecanisme de îndeplinire efectivă ale obligațiilor sale internaționale, inclusiv racordarea cadrului normativ național la aceste obligații. Dat fiind că sistemele de drept ale statelor diferă în acest sens, deși au unele coincidențe, orice judecător, procuror sau avocat național trebuie să fie familiarizat cu procedura de implementare a obligațiilor internaționale în dreptul național.

Oficiul menționează tendința din partea statelor de acceptare a ajutorului din partea organizațiilor internaționale și regionale în racordarea dreptului constituțional și nu doar, la obligațiile asumate în domeniul dreptului internațional al drepturilor omului [31, p.25].

Aastfel, Oficiul Comisarului ONU pentru drepturile omului, examinează influența dreptului internațional al drepturilor omului prin prisma dreptului universal la apărare, aplicabil în instanțele naționale, luând în considerație normele de drept internațional, care statele sunt obligate să le aplice în contextul efectuării justiției.

Muraru I. și Iancu Gh. în monografia „Drepturile, libertățile și îndatoririle constituționale”, determină dreptul la apărare, în calitate de un drept fundamental tradițional în contextul evoluției institutului drepturilor și libertăților omului, încorporat în constituțiile majorității statelor lumii, deși, menționează că toate constituțiile atribuie dreptul la apărare la capitolul ce reglementează drepturile și libertățile. În Constituțiile unor state ale Europei de Sud dreptul la apărare în mod tradițional este prevăzut în forma principiului exercitării justiției și este atribuit la capitolul ce cuprinde organele judiciare [67, p.39].

Caracterizarea dreptului la apărare din punct de vedere al dreptului constituțional este acceptat și de doctrina din Republica Moldova – Dima C., Potrivitu G. în „Dreptul la apărare”, Olteanu C. în „Principiile siguranței persoanei” și Osoianu T., în publicațiile sale se focusează anume asupra acestui aspect al dreptului internațional al drepturilor omului și al dreptului constituțional. Totodată, savantul român Dabu V., în lucrarea „Despre dreptul și arta apărării”, caracterizează dreptul la apărare nu doar ca un ansamblu de drepturi și reguli procedurale, care pot fi utilizate de persoană pentru realizarea apărării împotriva învinuirilor înaintate, dar și în calitate de posibilitate a persoanei în cauză să respingă învinuirile aduse și să demonstreze nefondarea acestora [51, p.9].

Opinia cercetătorilor citați este confirmată și de savanții italieni Conforti B. și Francioni F., care consideră, că dreptul internațional al drepturilor omului trebuie să fie aplicat de instanțele naționale și să fie reglementat de ramurile naționale ale dreptului constituțional, în scopul asigurării dreptului fiecărei persoane la apărarea drepturilor sale inalienabile universale. Mai mult, în opinia autorilor, instanțele naționale trebuie să aibă posibilitatea să aplice dreptul internațional al drepturilor omului cutumiar [49, p.4].

Mai mult, tentative de a examina influența ramurilor de drept internațional asupra dreptului constituțional au loc mai des la nivel local, în raport cu un stat și nu la nivel global în contextul unui concept sistemic. Așa, de exemplu, cercetătorul moldovean Pîrlog V. în teza de doctor „Compatibilitatea Convenției europene pentru drepturile omului și a Constituției Republicii Moldova în domeniul libertății de exprimare a opiniei”, încearcă să analizeze influența dreptului european al drepturilor omului asupra institutului respectiv al dreptului constituțional al Republicii Moldova [35, p.26]. După cum vedem, obiect al cercetării constituie sistemul regional al drepturilor omului și institutul național al dreptului constituțional al unui stat luat aparte.

Menționând aportul în studierea problematicii drepturilor omului ale cercetătorilor moldoveni, merită să atragem atenția și asupra altor lucrări. Așa, cercetătorii Cârnaț T. și Cârnaț M. în lucrarea „Protecția juridică a drepturilor omului” [46] menționează, că fiind legată de evenimentele politice, problematica drepturilor omului reprezintă prin sine în primul rând un aspect social. În opinia dlor, pentru conceperea fenomenelor apariției și evoluției conceptului drepturilor omului, acest proces este necesar să fie examinat prin prisma evoluției istorice ale omenirii. Iar aceasta la rândul său, impune referirea la procesul evoluției ideilor filozofice și istorice caracteristice însuși omului [46, p.9].

În lucrare este examinată în mod detaliat problematica drepturilor omului. În scopul conceperii corespunzătoare a acestui institut ce constituie obiect al cercetării, în egală măsură atât pentru dreptul constituțional, cât și pentru dreptul internațional, autorii privesc evoluția conceptului politic și juridic al drepturilor omului, aspectele teoretice ale institutului drepturilor omului, principiile aplicabile în domeniul drepturilor omului etc.

În mod separat sunt examinate categoriile de drepturi și libertăți reglementate de Constituția Republicii Moldova. Prezintă interes în egală măsură, studiul consacrat mecanismelor naționale și internaționale de respectare a drepturilor și libertăților omului.

În scopul examinării unui spectru larg de instrumente juridice ce garantează drepturile omului la nivel național, regional și internațional, au fost studiate ivoarele internaționale și regionale principale, instrumentele și sistemul protecției drepturilor omului. Urmărind obiectivele menționate, autorii s-au concentrat la fel asupra problematicii protecției drepturilor unor categorii de persoane, cum ar fi femeile, copiii etc. În egală măsură, obiectivele urmărite au fost atinse prin intermediul examinării mecanismelor protecției diverselor categorii de minorități – naționale, etnice, sexuale etc.

Într-o altă lucrare „Drept constituțional” [45], Cârnaț T. conferă câteva capitole problematicii drepturilor omului – cetățenia Republicii Moldova; statutul juridic al cetățenilor străini în Republica Moldova; drepturile, libertățile și obligațiile fundamentale; institutul ombudsmanului în Republica Moldova. Este evident, că problematica drepturilor omului trece ca un fir roșu prin toată lucrarea, doar că am menționat unele capitole, dat fiind că acestea în mod nemijlocit se referă la tema de cercetare.

Autorul menționează, că drepturile omului constituie o realitate și reprezintă prin sine activitatea omului pe tot parcursul său în cadrul statului de drept [45, p.268]. Scopul statului de drept este asigurarea drepturilor oricărei persoane în lipsa oricărei discriminări, indiferent de criteriu.

La etapa contemporană drepturile omului au devenit obiect de studiu al științelor umanitare – drept constituțional, filozofia, teoria statului și dreptului, drept internațional etc.

Din punct de vedere conceptual, drepturile omului constituie un fenomen multifuncțional. În primul rând, drepturile omului pot fi tratate ca un sistem de idei, concept despre lume, bazate pe principiul umanității. În al doilea rând, drepturile omului reprezintă un mijloc de protecție de la abuzurile din partea statului. În situațiile, în care drepturile omului sunt încălcate masiv, comunitatea internațională aplică sistemul de presiune politică, economică sau militară asupra statului respectiv [45, p.271].

În cadrul sistemului constituțional al Republicii Moldova, institutul drepturilor și libertăților fundamentale se bazează pe principiile reflectate în Constituție sau care sunt prezumate [45, p.274].

Profesorul Smochină A. în lucrarea „Istoria universală a statului și dreptului” [74], în egală măsură în mod indirect se referă la problematica drepturilor omului. Aceasta este dictat prin aceea că conștientizarea conceptului drepturilor omului este imposibilă în lipsa studierii noțiunilor statului și dreptului. Evoluția statului și dreptului a avut la bază promovarea ideii drepturilor omului, în interpretare filozofică, politică, religioasă sau juridică. Lucrarea în acest sens prezintă un interes sporit, în special în contextul descrierii evoluției statului și dreptului

în așa țări cum ar fi Anglia, Franța, SUA, dar în egală măsură și în alte state asupra cărora au avut o influență cele menționate, fie indirect, fie direct.

Profesorul Costache Gh. în lucrarea „Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova” [50] la fel în mod indirect reflectă tema studiată. Deși lucrarea nu este consacrată nemijlocit problematicii drepturilor omului, ea reprezintă interes, în special, prin prisma rolului și locului conceptului drepturilor omului în cadrul consolidării statului de drept în Republica Moldova.

Apreciind rolul indispensabil al Constituției în procesul de consolidare a statului de drept, autorul menționează, că Constituția, concepută de la bun început în calitate de Lege Fundamentală de către state, în pofida revoluțiilor, reformelor, concurenței forțelor politice, ale diferitor doctrine politice, specificului dreptului în diverse state, rămâne a fi elementul de bază al oricărui sistem național de drept [50, p.77].

În opinia autorului, rolul deosebit al Constituției în calitate de Lege Fundamentală a statului, începe chiar cu textul, care reprezintă izvorul de bază al sistemului politic, a puterii politice – realitatea evidentă al oricărei construcții socio-etatică, baza juridică a legislației, izvor al sistemului de drept național, a drepturilor și libertăților cetățeanului [50, p.79]. În același timp, Constituția examinează principiile de bază ale vieții economice, politice, sociale și juridice în conformitate cu valorile principale protejate de stat.

Referitor la drepturile și libertățile cetățeanului, autorul menționează funcția deosebită a Constituției, orientată spre asigurarea lor – funcția de protecția a drepturilor omului [50, p.94].

Finalizând despre rolul Constituției în procesul de consolidare a statului de drept, autorul consideră, că statul trebuie să-și asume întreaga responsabilitate pentru cerșterea nivelului culturii politice și juridice ale membrilor comunității, pentru asigurarea condițiilor materiale și economice pentru o viață decentă, pentru asigurarea dezvoltării multilaterale ale indivizilor, realizării drepturilor și libertăților fundamentale.

Țurcan S. în articolul „Reglementarea constituțională a principiului caracterului excepțional al restrângerii exercitării unor drepturi și libertăți fundamentale” [76, p.90] menționează, că drepturile și libertățile fundamentale la etapa contemporană reprezintă valori universale pentru întreaga omenire, garantate de Constituțiile statelor, tratatele internaționale universale și regionale, indicând asupra inalienabilității și inviolabilității acestora [76, p.90]. Drepturile și libertățile prevăzute de Legea Fundamentală nu pot fi revăzute în scopul sustragerii lor sau în scopul producerii unor efecte negative în raport cu drepturile și libertățile fundamentale. Totuși, în anumite situații excepționale, reglementate direct, unele drepturi și libertăți pot deveni obiectul limitărilor. În așa fel, în opinia autorului, principiul caracterului excepțional al reducerii unor drepturi și libertăți apare ca un principiu de bază ce reglementează institutul drepturilor omului, găsindu-și confirmarea în Constituția Republicii Moldova, dar în egală măsură și în unele tratate internaționale importante.

Într-un alt articol, „Aspecte privind consolidarea drepturilor fundamentale ale omului în Constituțiile statelor Uniunii Europene” [75, p.234], Țurcan S. menționează că Uniunea Europeană este fondată pe valori universale și inalienabile ale demnității umane – libertate, egalitate, solidaritate, democrație și stat de drept. Uniunea Europeană plasează personalitatea în centrul acțiunilor sale, creând un spațiu al libertății, securității și echității. Reieșind din axioma, că omul crează statul, care are o singură obligație – deservirea omului, păstrarea și dezvoltarea valorile comune – apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale personalității constituie una din priorități pentru Constituțiile statelor Uniunii Europene, evidențiind două tendințe comune:

✓ este susținută politica de lărgire a participării cetățenilor la procesul de exercitare a puterii de stat;

✓ Constituțiile în cauză posedă un element vădit social, menționând drepturile sociale și economice ale omului, dar și prevăzând garanțiile constituționale ale respectării acestora [75, p.234].

În doctrinele azerbaidjană și cea georgiană se observă o abordare interesantă a coraportului dreptului constituțional și a dreptului internațional al drepturilor omului.

Mustafaeva A. în lucrarea „Protecția populației civile în timp de conflicte armate în dreptul internațional umanitar și în legislația Republicii Azerbaidjan” [29], menționează, că o importanță deosebită pentru dezvoltarea legislației Azerbaidjanului a avut introducerea în Constituția statului a normelor ce reflectă dreptul internațional umanitar [29, p.6].

Autorul consideră că un succes deosebit al Legii Fundamentale a Azerbaidjanului este prezența normelor, care permit soluționarea coliziunii ce apare între tratatul internațional și legea națională în baza principiului *lex posteriori derogate legi priori*, în condițiile în care tratatele internaționale au prioritate în raport cu orice act normativ intrat în vigoare până la sau după aderarea la tratatul internațional [29, p.106].

Mai mult, ulterior autorul menționează, că introducând modificările respective în Constituție, Republica Azerbaidjan și-a îndeplinit partea principală a obligațiilor sale în conformitate cu dreptul internațional al drepturilor omului, prin intermediul introducerii în legislația națională a principiilor fundamentale privind protecția internațională a drepturilor omului și respectarea unor standarde bine determinate [29, p.95].

Autorul evidențiază rolul decisiv al Constituției în calitate de promotor al normelor și principiilor unanim recunoscute de drept internațional al drepturilor omului în legislația națională a țării și aduce drept exemplu Codul Penal al Republicii Azerbaidjan, care în articolul 1.2 este reflectat în mod direct. Apoi, autorul recunoaște importanța normelor constituționale în procesul de efectuare a justiției în baza normelor și standardelor internaționale [29, p.111]. Aceiași opinie este susținută și de autorul georgian Nakashidze B. în lucrările sale despre suveranitatea de stat și probleme ale reglementării internaționale [68, p.13].

Un alt savant azerbaidjan, Aliev E. în lucrarea „Müasir beynəlxalq hüquqda insan hüquqları, əhali və miqrasiya problemləri” [54], menționează că comunitatea internațională de mult timp a ajuns la consens referitor la drepturile și libertățile fundamentale ale omului, care au devenit o categorie-cheie pentru imaginea oricărui stat. În același timp, implementarea principiilor de bază ale drepturilor omului în Constituțiile diverselor state deja a devenit o cutumă internațională, în special în condițiile statelor „tinere” moderne [54, p.33].

Totodată, autorul atenționează, că prezența normelor constituționale ce stabilesc regimul primatului dreptului internațional în raport cu actele normative naționale (excepție Constituția) reprezintă un avantaj evident și indiscutabil al Constituției Republicii Azerbaidjanului, dat fiind că acest fapt permite legislației naționale să fie mai adaptivă la realitățile internaționale și trendurilor în cadrul dreptului internațional, în special în domeniul drepturilor omului, reformelor sociale și migrației [54, p.48].

Aliev E. consideră că nu doar implementarea normelor de drept internațional al drepturilor omului, dar și protecția judiciară efectivă, constituie garant al funcționării efective al mecanismelor constituționale de aplicare a dreptului. În acest sens, este imposibil de a nu evidenția aportul Curții Constituționale, împuternicit cu drepturi de asigurare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, fapt ce și-a găsit reflectarea în legislația respectivă subconstituțională [54, p.132].

Între timp, în doctrina azerbaidjană este prezent și răspunsul la critica influenței reciproce a dreptului constituțional și a dreptului internațional al drepturilor omului. Aliev N. în lucrarea „Dreptul internațional și conflictul din Nagorno-Karabah” [2], menționează că doctrina dreptului constituțional și a dreptului internațional este destul de conservativă în

definițiile sale, însă sunt inadmisibile ideile privind incapacitatea normelor de drept internațional [2, p.74].

Aliiev N. susține ferm că anume normele de drept internațional și-au găsit oglindirea în prevederile constituționale ale mai multor state în forma principiului, conform căruia o parte a poporului nu poate adopta decizii ce au efecte decesive pentru întregul popor [2, p.51], dat fiind că nu există noțiune constituțională ce ar stabili preluarea puterii doar de către o parte a poporului.

Ulterior, într-o continuitate logică autorul constată, că procesul legitim de formare a voinței poporului și bazat pe el procesul legislativ, constituie condițiile necesare și determinative ale consolidării statlității [2, p.31]. Cu o asemenea abordare este de acord și autorul georgian Alexidze L., într-o lucrare consacrată problematicii abhaze [1, p.266].

Adevărul este că există și o altă opinie în doctrină. Savantul azerbaidjan Safarov N. în lucrarea „Probleme ale asigurării compatibilității Statutului Curții Penale Internaționale și a sistemelor naționale de drept (practica legislativă a Republicii Azerbaidjan)” [38], consideră că articolul corespunzător al Constituției Azerbaidjanului proclamă, că tratatele internaționale la care Azerbaidjanul este parte constituie parte componentă al sistemului de drept al statului, ceea ce deloc nu trebuie de înțeles ca aplicarea directă a acestor acte în orice condiții. Prevederea în cauză nu trebuie tratată în așa fel, cum că toate tratatele internaționale sunt realizate în mod direct în practica de aplicare a normelor de drept la nivel național, în special atunci când este vorba despre situații în care se creează coliziuni între prevederile tratatelor internaționale și actele legislative naționale [38, p.9].

Între timp, autorul se contrazice atunci când menționează, că conform altor norme ale Constituției Azerbaidjanului, la apariția controverselor între normele de drept ce fac parte din sistemul legislativ al Republicii Azerbaidjan și tratatele interstatale, parte la care este Azerbaidjanul, sunt aplicate tratatele internaționale. Autorul încearcă să-și argumenteze poziția prin aceea că aceste norme exclud din sfera sa de acțiune Constituția și actele adoptate prin referendum, altfel spus, tratatele nu pot avea prioritate asupra lor [38, p.9].

Safarov N. consideră că, prevederile constituționale respective nu stabilesc primatul dreptului internațional, în realitate ele doar au menirea să soluționeze coliziunile între regulile tratatului internațional și actele normative ale Republicii Azerbaidjan. Mai mult, în opinia autorului, nu este vorba despre toate tratatele internaționale, ci doar despre acele, care nemijlocit sunt aplicabile relațiilor interne și nu necesită măsuri de implementare la nivel național [38, p.10].

Safarov N. în egală măsură menționează, că determinarea metodelor și mijloacelor concrete de realizare a normelor de drept internațional se referă la competențele exclusive ale statului și se caracterizează printr-o diversitate esențială. Pentru dreptul internațional important este respectarea strictă din partea statului a obligațiilor sale internaționale, între timp statul însuși își alege metodele necesare, reieșind din tradițiile sale constituționale [38, p.11].

În pofida unei asemenea poziții (pe care este greu să o accepți), autorul totuși recunoaște, că după cum arată practica, tratatele internaționale includ cele mai productive și moderne abordări, ce reprezintă o reflectare a practicii internaționale și naționale pozitive, iar utilizarea lor de către legiuitor, inclusiv în cazurile în care acordurile nu sunt ratificate, este în stare doar să îmbogățească conținutul actelor adoptate la nivel național [38, p.16].

Un alt autor azerbaidjan, Ibaev V. în lucrarea „Beynəlxalq humanitar hüquq” [59], menționează că Republica Azerbaidjan și-a asumat obligații privind îndeplinirea prevederilor pe care le conțin tratatele internaționale odată cu adoptarea Constituției. Totodată, este evident acel fapt, că Republica Azerbaidjan își consolidează statalitatea pe principiile stabilite de normele internaționale, fapt la fel confirmat la nivel constituțional [59, p.449].

Ibaev consideră, că un exemplu bun al reflectării normelor de drept internațional umanitar în legislația Azerbaidjanului este implementarea normelor Convențiilor de la Geneva din 1949 în legislația penală națională. Între timp, implementarea acestor norme nu a avut loc în contextul recunoașterii internaționale a „încălcărilor grave a dreptului de Geneva”, ci într-un context mai larg. Altfel spus, legiuitorul a lărgit cercul încălcărilor Convențiilor de la Geneva, care la nivel național ar fi fost recunoscute fapte penale [59, p.452].

Autorul aduce în calitate de un alt exemplu pozitiv – jurisdicția universală, menționând, că anume acest mecanism este în stare să reflecte transparența influenței reciproce al dreptului constituțional și al dreptului internațional, atunci când este vorba despre infracțiuni ce sunt recunoscute la nivel internațional. Mai mult, autorul aduce în calitate de exemplu prevederile respective din Convenția Europeană a Drepturilor Omului [59, p.456]. Opine asemănătoare găsim și-n lucrarea savantului georgian Nakashidze B., consacrată dreptului internațional în timp de criză politico-militară [30, p.22].

Un alt cercetător georgian Mataradze L. în lucrarea consacrată egalității și autodeterminării popoarelor în dreptul internațional menționează, că principiile în cauză au devenit catalizatoare pentru implementarea unui număr mare de norme de drept internațional în Constituțiile moderne și Declarațiile de independență ale mai multor state. Anume aceste principii la timpul său au constituit fundamentul juridic pentru declanșarea procesului decolonizării și formării noilor state independente, care au pornit consolidarea dreptului său național în baza normelor internaționale și a principiilor dreptului internațional, dar și a cutumei internaționale [27, p.8].

Autorul menționează la fel, că influența dreptului constituțional asupra formării principiilor unanim recunoscute de drept internațional la fel este importantă, dat fiind implicarea doctrinei neoliberale în textul și spiritul normelor și principiilor declarate de Carta ONU [27, p.9].

Un alt autor georgian Hatidze G. în lucrarea consacrată bazei juridice a operațiunilor de menținere a păcii a ONU, menționează că normele dreptului internațional cu timpul devin norme cutumiare și sunt obligatorii pentru state. În acest sens, are loc procesul de echivalare a normelor cutumiare internaționale și a normelor constituționale, ceea ce permite reglementarea relațiilor la nivel național al statelor. Acest factor trebuie luat în considerație și la desfășurarea operațiunilor pacifatoare de către ONU. Principiile fundamentale pentru desfășurarea acestor operațiuni provin în special, din Carta ONU și mandatul organizației pentru menținerea păcii și securității pe plan internațional [56, p.85].

În doctrina occidentală atitudinea față de influența reciprocă a dreptului internațional al drepturilor omului și a dreptului constituțional a preluat un alt caracter.

Rhona S. în lucrarea de bază în domeniul dreptului internațional al drepturilor omului, consideră că ramura în cauză în general este o disciplină separată de dreptul internațional public. Mai mult, autorul separă doctrina dreptului internațional al drepturilor omului din perioada funcționării Societății Națiunilor de doctrina din perioada după crearea ONU, argumentul fiind diferența fundamentală a conceptelor și introducerea principiilor universalității și interdicției discriminării [73, p.5].

Între timp, Rehman D. insistă că evoluția dreptului internațional al drepturilor omului a sporit rolul subiecților nonstatali în dreptul internațional. Deși statele continuie să rămână actorii principali în dreptul internațional, odată cu dezvoltarea dreptului internațional al drepturilor omului, acestea au fost nevoite să creeze o rețea juridică (sistem de norme juridice) de drepturi ale omului, intervenind reciproc într-un număr tot mai mare de diverse acorduri internaționale. Savantul consideră, că în timp ce normele internaționale obligă statele în cadrul dreptului tratatelor internaționale, dreptului internațional cutumiar sau în domeniul principiilor generale ale dreptului internațional, caracterul dreptului internațional al drepturilor omului rămâne a fi *sui generis* [69, p.14].

Totodată, Weissbrodt D. și Connie de la Vega consideră că dat fiind că statele au ajuns la un consens referitor la acea care acțiuni încalcă dreptul internațional al drepturilor omului, influența asupra dreptului constituțional al diverselor state a sporit din punct de vedere a următoarelor trei poziții: 1) implementarea normelor și a principiilor dreptului internațional al drepturilor omului în ramurile naționale ale dreptului constituțional; 2) interpretarea dreptului constituțional în consens cu asemenea norme și principii; 3) aplicarea acestor norme în așa fel, pentru a nu fi supus unei critici internaționale și/sau naționale. Ei în egală măsură sunt de acord cu Rehman J., în chestiunea creșterii rolului organizațiilor internaționale nonguvernamentale, precum și a indivizilor în cadrul dreptului internațional al drepturilor omului, explicând aceasta prin dezvoltarea la nivel global a unor institute concrete de drept constituțional [80, p.8].

De altă parte, Doebbler C. indică că influența reciprocă a dreptului constituțional și a dreptului internațional al drepturilor omului se explică prin analogia factorilor evolutivi ca ramuri de drept. În opinia autorului, ambele ramuri în procesul său evolutiv sunt dependente în exclusivitate de instrumentele juridică și deciziile judiciare (sau cvazi-judiciare), precum și de alte izvoare autoritare de luare a deciziilor. *De facto*, Doebbler face referință la logica evoluției paralele a ramurilor de drept menționate. Dlui în același timp examinează și constituțiile diverselor state prin prisma contrapunerii cu dreptul internațional în domeniul drepturilor omului. Deși nu examinează situația din punct de vedere al analizei comparative, totuși în opinia dlui, prezența institutelor dreptului drepturilor omului în constituțiile unor state este un argument al influenței dreptului internațional asupra institutelor constituționale naționale ale acestor state [52, p.7].

Așa de exemplu, Lester A. consideră că dezvoltarea jurisprudenței internaționale și a dreptului comparat a dus la creșterea cazurilor de aplicare a normelor dreptului internațional (în special a dreptului internațional al drepturilor omului) în ramurile naționale de drept, în special al dreptului constituțional [64].

Cu el este de acord Knop K., care menționează că dreptul constituțional și jurisprudența permanent sunt îmbogățite cu norme internaționale, iar metoda comparativă servește un instrument în plus în cadrul acestui proces [61].

Mai mult, în doctrina occidentală se vorbește deseori despre fenomenul viceversa – așa numita globalizare și internaționalizare a dreptului constituțional. În acest context, Tushnet M. consideră că sub globalizarea dreptului constituțional se subînțelege răspândirea unor valori și drepturi constituționale concrete ce beneficiază de o recunoaștere internațională crescândă, în special în condițiile unificării normelor constituționale [77].

Între timp, Schwartz H. consideră că internaționalizarea dreptului internațional nu este altceva decât cooperarea și interconectarea dreptului internațional public (inclusiv a dreptului internațional al drepturilor omului) și a ramurilor naționale de drept constituțional, fapt confirmat de nivelul crescând de incorporare a normelor dreptului internațional al drepturilor omului în dreptul constituțional al statelor [72].

1.2. Influența dreptului internațional cutumiar asupra interpretării universale a drepturilor omului. În lucrare este examinată chestiunea respectării drepturilor omului în diverse situații, inclusiv în timp de conflict armat. În acest context trebuie să atenționăm că unii cercetători în mod tradițional consideră dreptul internațional umanitar parte componentă a dreptului internațional al drepturilor omului. Faptul că respectării drepturilor omului în timp de conflict armat i se atrbuie tot mai multă atenție poate fi doar salutabilă, ceea ce înseamnă, că comunitatea internațională nu mai consideră tema drepturilor omului în timp de conflict armat în exclusivitate o afacere internă a statelor. Mai mult, odată cu terminarea „războiului” rece a apărut o posibilitate reală de a reacționa în mod calitativ la încălcările grave ale „legilor și cutumelor de război”, inclusiv în cadrul conflictelor armate cu caracter internațional și fără caracter internațional.

Printre lucrările cele mai importante din ultimii ani care au influențat puternic recunoașterea caracterului imperativ al asigurării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în timp de conflict armat vom remarca câteva, care și-au văzut tiparul grație aportului din partea Comitetului Internațional al Crucii Roșii (ICRC).

Lucrarea „Dreptul internațional cutumiar”, autori Henkers J.M. și Dosvald-Bek L. , [40] este dedicată normelor ce reglementează comportamentul persoanelor în timpul desfășurării operațiunilor militare, inclusiv respectării așa numitului „nucleu” al drepturilor omului în condițiile în care aceste drepturi deseori sunt date uitării din partea părților beligerante prin prisma caracterului *jus cogens* al acestor norme.

Profesorul belgian David E. în lucrarea „Principiile dreptului conflictelor armate” [11], descrie esența dreptului conflictelor armate, inclusiv efectele acestora pentru popoarele părților beligerante și a individului luat aparte. Din categoria problemelor delicate care sunt destul de rar examinate, fac parte aplicabilitatea dreptului conflictelor armate și răspunderea pentru încălcarea lui. Ori, în acest caz în mod direct are loc influența negativă asupra așa numitului „nucleu” al drepturilor omului, respectarea căruia, după cum am menționat, este o normă imperativă la începutul secolului XXI.

Profesorul german Verle G. în lucrarea „Principiile dreptului internațional penal” și-a propus drept obiectiv expunerea sistematică a principiilor și a izvoarelor generale, dar și analiza minuțioasă a componentelor crimelor internaționale [8].

O altă lucrare de valoare, publicată în patru volume, este „Protecția juridică în timp de război”, autori profesorul elvețian Sassoli M. și expertul ICRC Buvie A., în care sunt expuse precedente, documente și materiale ce reflectă practica contemporană a dreptului internațional umanitar [37]. Lucrarea în cauză reprezintă prima operă de acest gen în domeniul dreptului internațional umanitar. Ea conține peste 230 de precedente, fapt ne permite să o clasăm printre cele mai actuale și complete lucrări în domeniul dreptului internațional umanitar.

Nu a rămas în urmă nici Republica Moldova, autorii dedicând lucrări acestei tematici, inclusiv monografiile și teze de doctorat. Autorii Barbăneagră A. și Gamurari V. în monografia „Crimele de război” [43] examinează chestiuni similare, în special mecanismele existente la nivel național și internațional privind asigurarea drepturilor fundamentale ale omului în timp de conflict armat. Atenționăm, că de rând cu chestiuni clasice – natura juridică a dreptului internațional umanitar și a dreptului internațional penal, principiile și izvoarele acestora – sunt examinate practica judiciară a tribunalelor penale internaționale, a instanțelor judiciare naționale, dar și unele chestiuni actuale ale dreptului internațional al drepturilor omului, cum ar fi aplicarea imunității persoanelor ce ocupă funcții de răspundere pentru comiterea crimelor internaționale, răspunderea pentru crimele de război ca obligație *erga omnes* [43, p.321].

Ioviță A. în teza de doctorat „Unele probleme de aplicare a principiului distincției în dreptul internațional umanitar” [60] menționează, că conflictele contemporane posedă calități specifice, cum ar fi prezența factorului „internaționalizat” în cadrul conflictelor armate noninternaționale, tendințele ce țin de determinarea părților la conflictul armat în contextul creșterii numărului actorilor nonetațiști și a formațiunilor transnaționale, caracterului economic în contextul „privatizării” acțiunilor militare, precum și caracterul asimetric acțiunilor militare.

Cauia A. și Chirtoacă N. în monografia „Statutul juridic al combatantului în conflictele armate contemporane” [48] examinează drepturile și obligațiile unei categorii concrete – a combatanților – în condițiile conflictelor armate contemporane. Autorii menționează, că în procesul elaborării lucrării au reieșit din necesitatea elaborării unei noi abordări a statutului juridic al combatantului în condițiile specificului conflictelor armate contemporane, în special caracterului „asimetric” al conflictelor, „războiului” contra terorismului, prezenței factorului privat în conflictele armate, participarea contingentelor militare sub egida ONU .

Balan O. în teza de doctor habilitat „Protecția internațională a drepturilor omului în

conflictele armate” [42] supune studiului chestiunile ce țin de problemele în contextul protecției drepturilor omului în timp de conflicte armate. Autorul examinează tematica prin prisma ultimelor tendințe în chestiunile ce țin de asigurarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în timp de conflicte armate. Așa, de rând cu abordarea clasică a aspectelor drepturilor omului stabilite de ICRC, autorul descrie tendințele contemporane de promovare a mecanismelor necesare, inclusiv celor noi, ce ar garanta respectarea drepturilor omului în timp de conflicte armate.

Chestiunile ce țin de dreptul internațional umanitar în mod direct reflectă tematica cercetării. Confirmare a celor spuse servește acel fapt, că unii autori examinează această ramură în calitate de parte componentă a dreptului internațional al drepturilor omului în general, atribuindu-i chestiunile ce reflectă asigurarea drepturilor omului în condițiile conflictelor armate. Acest aspect va fi examinat în lucrare într-un capitol aparte.

Influența dreptului internațional al drepturilor omului asupra ramurilor naționale de drept constituțional rămâne a fi una actuală din mai multe aspecte. În primul rând, necesitatea racordării dreptului național la prevederile dreptului internațional al drepturilor omului constituie o obligație a statului ce rezidă din prevederile articolului 26 al Convenției de la Viena privind dreptul tratatelor din 1969, fondat pe principiul *pacta sunt servanda*. În al doilea rând, o asemenea obligație are un caracter imperativ, dat fiind că principiul respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului constituie o normă imperativă a dreptului internațional, confirmat atât de doctrina dreptului internațional, cât și de practica judiciară internațională, în special a Curții Internaționale de Justiție a ONU, Curții Europene pentru Drepturile Omului, Curții Interamericane pentru Drepturile Omului etc. În al treilea rând, o asemenea obligație a statelor este recunoscută în calitate de obligație *erga omnes*, parte componentă a dreptului internațional cutumiar, fapt la fel confirmat la nivel doctrinar și a practicii judiciare internaționale. În ultimul caz, pe lângă instanțele nominalizate aducem în calitate de exemplu Tribunalul de la Nurnberg și Tribunalele Penale Internaționale pentru fosta Iugoslavie și Rwanda.

După cum se observă din cele expuse, tematica influenței dreptului internațional al drepturilor omului asupra ramurilor naționale ale dreptului constituțional este insuficient studiată. Autorii menționați reflectau doar unele aspecte ale problematicii propuse pentru cercetare. Totuși nimeni dintre ei nu a efectuat un studiu complex în acest domeniu ce ar cuprinde întregul specific al obiectului de studiu în baza unui instrumentariu larg oferit de metoda comparativă.

Cercetarea în cauză constituie o tentativă a sistematizării cunoștințelor limitate despre obiectul cercetării, formarea unui studiu complex al acestuia și efectuarea unui studiu științific dincolo de limitele doctrinei clasice menționate anterior, atât din punct de vedere al școlii de drept din spațiul ex-sovietic, cât și a autorilor occidentali, în special cei ce examinează dreptul internațional al drepturilor omului în lipsa determinării juridice și a metodologiei, bazate în exclusivitate pe locul acestuia în cadrul sistemului izvoarelor și principiilor dreptului internațional public.

Evident că o asemenea abordare nu admite examinarea dreptului internațional al drepturilor omului în contextul dreptului constituțional și nu se focusează pe interdependența și influența reciprocă. Teza în cauză va încerca să shimbe această situație.

Obiectivul cercetării în cauză constituie cercetarea complexă a influenței dreptului internațional al drepturilor omului asupra formării institutelor naționale ale drepturilor omului în cadrul dreptului constituțional. Din obiectivele cercetării reiese **scopurile lucrării**, care constau (1) în studierea și determinarea ansamblului de norme de drept internațional ce reglementează drepturile omului în calitate de ramură complexă de drept internațional, (2) în determinarea organelor, responsabile de influențarea normelor ce reglementează drepturile omului, asupra dreptului național al statelor, (3) în elaborarea, consolidarea și sistematizarea

celor mai importante mecanisme de implementare și aplicare a normelor dreptului internațional al drepturilor omului, precum și (4) în determinarea nivelului de influențare a dreptului internațional al drepturilor omului asupra formării institutelor naționale ale drepturilor omului a dreptului constituțional al statelor.

Baza metodologică a cercetării constituie valorile umane unanim recunoscute, în special cele ce țin de statutul juridic al omului, cele mai importante documente juridice internaționale în domeniul drepturilor omului, constituțiile diverselor state, materiale ce reflectă implementarea actelor de drept internațional al drepturilor omului în legislația națională a diferitor state în scopul asigurării drepturilor și libertăților omului la nivel național, privite prin prisma dreptului constituțional.

În procesul de cercetare au fost aplicate diverse metode: comparativă, istorică, logică, structurală, precum și cea monografică, de analiză etc. Pentru conceperea corectă și reflectarea în lucrare a întregului spectru de influență a dreptului internațional al drepturilor omului asupra formării ramurilor respective de drept constituțional al statului, a fost aplicat principiul unității analizei și sintezei, ce constituie două părți ale procesului cunoașterii. În cadrul cercetărilor a fost utilizată formula „coeficientul comparabil”, propus de Tihomirov Iu.

Noutatea științifică a cercetării constă în faptul că lucrarea reprezintă o primă cercetare monografică a chestiunilor sistemice privind influența dreptului internațional al drepturilor omului în calitate de ramură complexă de sinestătătoare a dreptului internațional asupra formării ramurilor naționale de drept constituțional, în contextul institutelor naționale ale drepturilor omului. Prezenta cercetare permite generalizarea critică a sistemului de implementare și aplicare a drepturilor omului pe plan internațional, evidențiind atât sistemele internaționale, cât și cele regionale, inclusiv mecanismele în contextul prevederilor respective de aplicare a lor în ramurile naționale de drept constituțional.

Pentru prima dată în literatura de specialitate, bazându-se pe documente internaționale, dar și practica internațională, este efectuată o analiză comparativă a dreptului internațional al drepturilor omului și a ramurilor naționale de drept constituțional. În baza acestora sunt prezentate obiecții științifice argumentate referitor la practica existentă și sunt aduse recomandări pentru eficientizarea ei, bazându-se pe jurisprudența instanțelor internaționale (*Case Law*), ceea ce în principiu, constituie soluția **problemei științifice de bază**.

Importanța teoretică. Prezentul studiu permite aprofundarea în procesul de dezvoltare a dreptului internațional al drepturilor omului, dar totodată, permite acumularea informației necesare pentru o conștientizare mai profundă a specificului ramurilor naționale de drept constituțional. Rezultatele obținute în urma cercetării constituie baza noilor cercetări teoretice, bazate pe analiza comparativă a anumitor ramuri de drept constituțional și internațional și pot servi drept suprot științific pentru viitoarele cercetări în domeniu.

Importanța practică. Recomandările practice ce se conțin în studiu pot fi utilizate atât la nivel național, cât și internațional, în procesul de elaborare a documentelor internaționale, perfectării practicii internaționale în domeniul asigurării drepturilor omului. Utilizarea prevederilor studiului în cauză va permite structurilor de stat să lucreze mai efectiv în cadrul sistemelor internaționale și regionale, participant sau observator la care este statul.

Respectiv, la nivel de proces normativ național, o mai bună conștientizare a naturii normelor în materie de drepturi ale omului, va duce la dezvoltarea și îmbunătățirea practicii reformării prevederilor constituționale, ce reflectă drepturile omului, respectiv, la o reglementare constituțională mai efectivă a acestui institut de drept.

Materialele cercetării pot fi utilizate la elaborarea cursurilor universitare și în procesul de studiere a așa discipline cum sunt „Drept constituțional”, „Drept internațional”, „Drepturile omului”, „Dreptul internațional al drepturilor omului”. În egală măsură acestea pot fi utilizate în procesul de activitate de cercetare.

Rezultatele științifice înaintate spre susținere:

1. Este determinată noțiunea și este formulat „dreptul internațional al drepturilor omului” în calitate de ramură complexă de drept internațional, caracterizat prin prezența unei legături reciproce cu ramurile naționale de drept constituțional.

2. Sunt examinate etapele principale ale consolidării institutului drepturilor omului, inclusiv la nivel național și internațional.

3. Sunt descrise izvoarele și principiile de bază ale dreptului internațional al drepturilor omului și este anașizată legătura acestora cu ramurile respective de drept constituțional în context istoric al participării statelor în procesul de formare al normelor de drept internațional.

4. Este analizată evoluția constituțională a celor trei state postsovietice (Republica Moldova, Azerbaidjan, Georgia) din punct de vedere istoric, în calitate de exemplu al proceselor paralele al evoluției dreptului internațional al drepturilor omului.

5. Este analizată legătura reciprocă a institutelor dreptului internațional al drepturilor omului și al institutelor respective de drept constituțional. Este efectuată analiza comparativă a normelor principale și a celor derivate în cadrul procesului evolutiv al acestor institute în cadrul dreptului constituțional și al dreptului internațional.

6. Sunt determinate nivelele de legătură reciprocă a dreptului internațional al drepturilor omului și a dreptului constituțional în cadrul procesului evolutiv și formării a fiecărei ramuri, fiind aduse drept exemplu așa state, cum sunt SUA, Marea Britanie, Franța, Germania, Italia, India, Japonia, Rusia, Republica Moldova și Azerbaidjan.

7. Este examinat nivelul de influență asupra institutului dreptului omului, inclusiv codificarea acestuia, din partea diverselor instanțe judiciare internaționale – Curtea Internațională de Justiție, Curtea Penală Internațională, Curtea Europeană pentru Drepturile Omului, precum și a organizațiilor internaționale, cum sunt ONU, Consiliul Europei etc.

Aprobarea rezultatelor cercetării. Rezultatele cercetării și-au găsit oglindirea în publicații științifice (monografii, articole), au fost expuse în cadrul conferințelor și seminarelor științifice, inclusiv în cadrul prezentării monografiei „Influența dreptului internațional al drepturilor omului asupra ramurilor naționale de drept constituțional” [16], ce a avut loc în cadrul Institutului de cercetare în domeniul drepturilor omului al Academiei Naționale de Științe a Azerbaidjanului în ianuarie 2013. Aprobarea rezultatelor a avut loc în cadrul activității practice a autorului în calitate de colaborator științific al Centrului de cercetări strategice pe lângă Președintele Republicii Azerbaidjan.

Conferințele și seminare științifico-practice:

1. Каспийское «море» и его международно-правовой статус. – Raport în cadrul conferinței internaționale «Парадигмы международного сотрудничества на Каспии» (Organizatori: Institutul de cercetări socio-politice, Agenția informațională «ИнфоРос» și Fondul social Alexandr Kneazev). – Aktau, Kazahstan, 2011, 16 septembrie.

2. Институт прав человека в конституционном праве Азербайджанской Республики. Raport. – Səmərali Dövlət İdarəçiliyi: Zamanın Çağırışları. Beynəlxalq konfrans. – Bakı, Azərbaycan, 2011, 05-06 Dekabr.

3. Israel-Azerbaijan: common history, common tragedies..., "The Israel-Azerbaijan Strategic Alliance. Marking twenty years since the Khojaly Massacre". – Netanya (Netanya Academic Colledge), Israil, 2012, 27 february, <http://www.makili-aliyev.com/2012/03/israel-azerbaijan-common-history-common.html>.

4. Human Rights Friendly Public Administration, "3rd OIC Countries Think Tanks Forum". – Bakı, Azərbaycan, 2012, 2-3 mart, <http://www.makili-aliyev.com/2012/03/human-rights-friendly-public.html>.

5. Значение правового статуса Каспийского моря для региональной безопасности. – Raport la conferința internațională "Роль черноморско-каспийского

региона для европейской и глобальной энергетической безопасности". – Kiev, Ucraina, 2012, 30 mai.

6. Некоторые аспекты провала международного права в Нагорно-Карабахском конфликте. – Raport în cadrul conferinței internaționale «Армяно-азербайджанский Нагорно-Карабахский конфликт и конфликт в Приднестровье: современное состояние и перспективы урегулирования». – Chișinău, Moldova, 2012, 1 iunie.

Publicații ale autorului la tema: în total autorul a publicat 70 de articole științifice.

Cuvintele cheie: drept constituțional, drept internațional al drepturilor omului, drept comparat, drepturile omului, institute, implementarea normelor, proces de creare a normelor de drept, legislație, constituție, principiile dreptului internațional.

Structura și conținutul lucrării sunt dictate de scopul, obiectivele și metodologia cercetării. Studiul constă din opt componente (introducere, cinci capitole, concluzii și bibliografie). Fiecare capitol conține paragrafe cu concluziile respective. Introducerea descrie actualitatea, determină nivelul științific al elaborării temei, obiectivele cercetării, descrie importanța teoretică și practică a acesteia. Capitolul 1 este consacrat analizei cercetărilor în domeniul dreptului internațional al drepturilor omului și influența asupra ramurilor naționale ale dreptului constituțional. Capitolul 2 descrie procesul de consolidare și implementare a dreptului internațional al drepturilor omului în cadrul dreptului internațional și influența acestuia asupra dreptului constituțional al statelor, inclusiv aspecte ce țin de implementare, incorporare și aplicare directă în calitate de obligații *erga omnes*, fapt ce determină supremația prevederilor respective în raport cu normele constituționale ale statelor. Se dă caracteristica naturii juridice a dreptului internațional al drepturilor omului, sunt descrise izvoarele, principiile și interpretarea lor în contextul dreptului internațional și al dreptului constituțional. Capitolul 3 este consacrat consolidării institutelor de bază ale dreptului constituțional a Republicii Moldova, Azerbaidjanului și Georgiei. Este efectuată analiza comparativă a evoluției istorice a institutelor de drept a acestor state, inclusiv prin prisma influenței asupra lor a institutului drepturilor omului. Capitolul 4 efectuează analiza influenței reciproce a dreptului internațional al drepturilor omului și al dreptului constituțional al statelor. Pentru determinarea etapelor și a nivelului acestei influențe reciproce se face clasificarea statelor în dependență de nivelul respectiv. Capitolul 5 descrie reflectarea institutelor dreptului internațional al drepturilor omului ca ramură a dreptului internațional public în dreptul constituțional al statelor. În acest sens nu doar sunt studiate actele internaționale principale ce reglementează drepturile și libertățile omului, inclusiv a unor categorii de persoane luate aparte, ci este analizată practica statelor, a organizațiilor internaționale și, ce este destul de important – practica instanțelor judiciare internaționale ce au influențat și continuie să influențeze procesul de recunoaștere a „nucleului” drepturilor și libertăților fundamentale ale omului ca având un caracter imperativ și o interpretare universală.

2. Dreptul internațional al drepturilor omului: procesul de constituire și recunoaștere ca obligație *erga omnes* în dreptul internațional și dreptul constituțional al statelor.

2.1. Natura juridică a dreptului internațional al drepturilor omului. Dreptul internațional al drepturilor omului constituie o ramură complexă a dreptului internațional, ce reglementează relațiile între indivizi, state și organizații internaționale, ce apar în procesul de exercitare și aplicare a drepturilor omului, în scopul asigurării păcii și respectării drepturilor omului.

În doctrina contemporană această ramură de drept internațional încă nu a fost definită. În general, drepturile omului erau prezentate fie în calitate de știință aparte, fie în calitate de disciplină de studii. Majoritatea savanților examinau conceptele dreptului omului în afara contextului internațional, mai degrabă prin prisma dreptului național, atribuind această

posibilitate altor cercetători prin prisma analizei filozofico-juridice [33]. În acest context, unii savanți declară, că atunci când a apărut necesitatea în crearea unor standarde juridice universale în domeniul drepturilor omului, aceste drepturi erau reflectate în mai multe acte internaționale, care au stabilit standarde universale ale drepturilor și intereselor personalității, care au stabilit acel nivel, sub care statul nu poate coborî [33, p.134]. În același timp, nimeni practic nu a mers mai departe și nu a menționat, că normele ce se conțin în aceste acte internaționale, în ansamblu cu normele dreptului internațional cutumiar, dar și a altor ramuri de drept internațional, formează o ramură complexă.

În așa fel, nimeni din savanți nu a privit drepturile omului ca ramură a dreptului internațional, deși pentru aceasta au existat și există toate criteriile. Aici trebuie să facem referință la doctrina occidentală în domeniul drepturilor omului, în lucrările căreia apare noțiunea de „drept internațional al drepturilor omului” (*international human rights law*), dar cu regret, ea așa și nu a fost determinată [53].

Noțiunea propusă anterior constituie una din primele încercări de a determina din punct de vedere științific dreptul internațional al drepturilor omului ca ramură a dreptului internațional. Ea are la bază cunoștințele științifice generale despre această ramură complexă de drept internațional, precum și analiza teoriei generale a dreptului, teoriei dreptului internațional și a filozofiei dreptului.

În procesul aplicării și realizării drepturilor omului, statele, indivizii și organizațiile internaționale întrețin relații la capitolul drepturilor omului. Relațiile internaționale în domeniul drepturilor omului constituie cooperarea subiectelor de drept internațional al drepturilor omului în scopul satisfacerii necesităților și asigurării intereselor acestora. Anume aceste relații constituie obiectul reglementării juridice a acestei ramuri de drept. În așa fel, obiect al dreptului internațional al drepturilor omului constituie relațiile ce apar în rezultatul aplicării și realizării de către state, indivizi și organizații internaționale a drepturilor omului.

Pentru reglementarea relațiilor menționate dreptul internațional al drepturilor omului utilizează un sistem de norme, care include atât norme ale acestei ramuri de drept internațional, cât și norme din alte ramuri de drept internațional. Specificul acestui sistem este faptul că el se adaugă și se dezvoltă atât în cadrul procesului normativ internațional al statelor, cât și al jurisprudenței organizațiilor internaționale.

Ansamblul acestor norme similare după obiect și caracter al reglementării internaționale constituie institutul dreptului internațional al drepturilor omului. Din această categorie fac parte:

- Institutul drepturilor civile și politice [18]
- Institutul drepturilor economice, sociale și culturale [25]
- Institutul dreptului internațional umanitar [20]
- Institutul drepturilor refugiaților [21]
- Institutul drepturilor minorităților și popoarelor băștinașe [22]
- Institutul drepturilor de grup (femei și copii) [19]
- Institutul drepturilor omului în business.

Aceste institute internaționale sunt în același timp elemente structurale ale sistemului dreptului internațional al drepturilor omului. Este imposibil de vorbit despre sistemul în cauză ca despre o construcție definitivă. Odată cu dezvoltarea dreptului internațional al drepturilor omului, un asemenea sistem de institute poate suferi modificări (după cum a fost menționat, această ramură este destul de flexibilă și este într-o permanentă evoluție).

Necesitatea cooperării internaționale și problemele globale ale contemporaneității impun o atenție deosebită față de reglementarea juridică a situațiilor cu drepturile omului, atât la nivel de state, cât și în lume, în general. În acest sens, rolul dreptului internațional al drepturilor omului, ca obiect separat al cercetării științifice crește, în special din considerente

că această ramură de drept internațional este una cheie în conceperea reglementării relațiilor în domeniul drepturilor omului, atât la nivel al statelor, cât și la nivel internațional.

Dreptul internațional al drepturilor omului tinde să cuprindă toate aspectele ce reflectă reglementarea drepturilor omului în cadrul comunității internaționale. Între timp, această ramură complexă de drept în permanență se îmbogățește cu noi tendințe în domeniul drepturilor omului, atât la nivel internațional, cât și național. Anume o asemenea flexibilitate și capacitatea de a apărea în calitate de codificator al normelor drepturilor omului, cu ulterioara aducere a acestor norme la un numitor comun, iar apoi și acordarea unui statut universal, și oferă acestei ramuri de drept internațional o importanță majoră ca știință juridică.

Dreptul internațional al drepturilor omului este multiaspectual: 1) această ramură de drept reflectă impresiile general-teoretice despre drepturile omului și rolul acestora în dreptul internațional; 2) această ramură de drept examinează problema drepturilor omului nu doar în sens științific general, dar și la nivel al diverselor ramuri de drept internațional și național; 3) examinarea problemelor menționate are o importanță atât pur juridică, cât și una socio-politică, fapt impus de dominarea voinței politice a statelor în dreptul internațional și natura umanitară a dreptului internațional al drepturilor omului.

Anume acest fapt constituie baza filozofică a acestei ramuri de drept internațional. Grija față de om ca individ, precum și de bunăstarea grupurilor de indivizi și a societății în general, prin intermediul reglementării relațiilor ce țin de drepturile omului, reprezintă piatra de temelie a acestei ramuri de drept.

În așa fel, este dificil de a aprecia importanța acestei ramuri de drept, atât pentru fiecare individ în parte, cât și pentru întreaga comunitate internațională, în ansamblul său. Într-un asemenea racurs pot fi ușor observate trăsăturile comune cu dreptul constituțional. La fel ca și dreptul internațional al drepturilor omului, dreptul constituțional este instituit în jurul factorului uman. Relațiile cu statul și funcționarea tandemului om-putere în mare parte se intersectează cu normele internaționale, ce asigură bunăstarea indivizilor.

Totodată, importanța dreptului internațional al drepturilor omului, inevitabil este concepută prin intermediul acelor obiective, pe care le are această ramură de drept. Anume din considerentele că ramura dată este multiaspectuală, scopurile sale sunt destul de largi din punct de vedere al volumului și conținutului. Aceste scopuri reprezintă conținutul ideologic al dreptului internațional al drepturilor omului, exprimate prin necesitatea aplicării sale în plan material. Este destul de dificil de a elabora o listă completă a tuturor obiectivelor a acestei ramuri de drept internațional, deoarece pentru aceasta ar fi necesar un volum al unui studiu științific separat, dar între timp, putem evidenția scopurile de bază ale dreptului internațional al drepturilor omului, la care ne vom referi ulterior.

Stabilirea aplicării și respectării universale a drepturilor omului. Obiectul respectiv constituie fundamentul întregii ramuri de drept internațional al drepturilor omului. Izvoarele principale ale acestei ramuri stabilesc drepturile omului în calitate de drepturi generale și inalienabile. Dar, *de facto*, aplicarea și respectarea universală a drepturilor omului este un scop pe care încă va trebui să-l atingem. La etapa contemporană de dezvoltare a comunității internaționale atingerea acestui obiectiv este unul îndepărtat, dar progresul atins în avansarea spre acest obiectiv în ultimii 60 de ani, este greu de subapreciat. Acceptarea tot mai frecventă a normelor de drept internațional al drepturilor omului de către state și incorporarea acestor norme în legislația națională, precum și nivelul crescând al aplicării acestora în multe state din lume, nu reprezintă altceva decât înaintarea dreptului internațional al drepturilor omului spre unul din obiectivele sale de bază.

Realizarea unei reglementări mai efective a relațiilor în domeniul drepturilor omului. Dreptul internațional al drepturilor omului se dezvoltă în continuu, ceea ce presupune că se dezvoltă și mecanismul său de reglementare a relațiilor respective. Odată cu dezvoltarea societății și modificarea structurii și conceptului relațiilor în domeniul drepturilor omului,

dreptul internațional al drepturilor omului, luând în considerație practica acumulată, în permanență se adaptează la cele mai noi schimbări ale comunității internaționale, în scopul unei regelementări mai efective a relațiilor menționate. Acest proces are loc în permanență și *de facto* dreptul internațional al drepturilor omului tinde în continuu să atingă acest obiectiv.

Elaborarea și aplicarea unui mecanism universal efectiv al protecției drepturilor omului. Este încă un obiectiv de bază a dreptului internațional al drepturilor omului. Drepturile omului în condițiile lumii contemporane, cu regret, sunt supuse unei încălcări continue. Pentru asigurarea respectării și aplicării drepturilor omului este necesar crearea unui mecanism efectiv universal de protecție al acestora. În calea atingerii acestui obiectiv au fost create un șir de mijloace internaționale de protecție juridică, inclusiv universale și regionale. Între timp, chestiunea eficacității acestora rămâne a fi una deschisă. Odată cu dezvoltarea dreptului internațional al drepturilor omului are loc în mod inevitabil formarea unor mijloace tot mai efective de protecție a drepturilor omului, ceea ce va duce la crearea cu timpul a unui mecanism universal, bazat pe realizările dreptului internațional contemporan al drepturilor omului.

Dezvoltarea continuie a doctrinei drepturilor omului. Pentru atingerea obiectivelor propuse este strict necesar realizarea pașilor pentru punerea în aplicare a unei dezvoltări continue a doctrinei drepturilor omului. În lipsa elaborării unei baze științifice de cunoaștere a drepturilor omului, a unui concept nou în acest domeniu, a unei analize și aplicări ocazionale a unor asemenea concepte, a efectuării unor cercetări teoretice și practice în domeniul drepturilor omului, este imposibilă nici dezvoltarea dreptului internațional al drepturilor omului, nici atingerea obiectivelor propuse. Anume din aceste considerente dreptul internațional al drepturilor omului tinde spre dezvoltarea științei juridice în domeniul respectiv. Într-adevăr, până la un moment „drepturile omului” erau doar o teorie, pe când astăzi, acestea ocupă un loc important în lista temelor celor mai importante de preocupări ale comunității internaționale.

2.2. Consolidarea și recunoașterea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului ca parte componentă a dreptului internațional. Drepturile omului au rădăcini adânci în istoria omenirii, deși noțiunea „drepturile omului” s-a format aproximativ acum 70 de ani în cadrul discuțiilor internaționale ce au precedat crearea ONU. Începând cu anul 1945 a fost elaborat clar domeniul drepturilor omului, iar conceptul lor la moment este infiltrat în materia comunității internaționale. Izvoarele dreptului internațional al drepturilor omului le găsim în discursurile filozofice, care au evaluat timp de secole. Într-adevăr, doar drepturile omului constituie conștientizarea contemporană a conceptului tradițional al supremației dreptului și al legii. În această parte a lucrării nu este adusă descrierea detaliată a conceptelor filozofice, dat fiind că aceasta nu constituie obiectivul de studiu al lucrării. Totuși, dreptul internațional al drepturilor omului este privit în context istoric, cu evidențierea dezvoltării drepturilor omului la diverse etape. În istoria evoluției drepturilor omului și a formării dreptului internațional al drepturilor omului putem evidenția două etape de bază: perioada anterioară creării ONU și perioada funcționării și evoluției ONU.

Introducerea referințelor la drepturile omului în Carta ONU a fost una cardinală pentru acel timp. Acest act însuși era oglindirea recunoașterii rolului dreptului internațional în protejarea indivizilor și menționa în mod efectiv începutul sfârșitului caracterului exclusiv al jurisdicției statului în raport cu cetățenii săi. În perioada postbelică în Europa, obligațiile pozitive impuse statelor de protecție a drepturilor omului era un fenomen lipsit de logică, în timp ce impunerea garanțiilor constituționale statelor „învinse”, era privit ca instituirea unui fundament trainic pentru dreptul național și ca ceva logic.

Izvoarele dreptului internațional al drepturilor omului, după esență sunt aceleași ca și în cazul oricărei alte ramuri de drept internațional. Acestea sunt tratatul internațional, cutuma

internațională, principiile generale de drept, precum și hotărârile instanțelor judiciare internaționale și doctrina celor mai calificați specialiști în domeniu.

Totodată, trebuie să menționăm similitudinea acestor izvoare cu cele ale dreptului constituțional, cum este cutuma juridică, dreptul de precedent și practica judiciară, doctrina juridică, acordul normativ și actul normativ [55, p.24]. În această parte a studiului este vorba despre izvoare concrete ale dreptului internațional al drepturilor omului. Examinării vor fi supuse Declarația Universală a Drepturilor Omului, dar și alte tratate internaționale în domeniul drepturilor omului. Toate aceste documente internaționale constituie baza dreptului internațional al drepturilor omului.

Din momentul înființării sale ONU depune eforturi pentru a asigura dezvoltarea și protecția drepturilor omului în lumea întreagă. Primul și probabil unul din cei mai importanți pași făcuți de ONU spre executarea obligației asumate privind dezvoltarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului a fost adoptarea de către Adunarea Generală a ONU la 10 decembrie 1948 a Declarației Universale a Drepturilor Omului.

Baza documentară a sistemului de protecție a drepturilor omului la nivel internațional o constituie Declarația nominalizată, dar și Pactul privind drepturile civile și politice cu cele două Protocoale adiționale și Pactul privind drepturile economice, sociale și culturale.

Această categorie include 1) *izvoarele ce asigură protecția grupurilor de risc*: în timp ce consolidarea drepturilor universale este considerat succesul principal al ONU, sistemul de realizare a acestor drepturi este unul instabil și imperfect. O bună parte din populație rămâne a fi vulnerabilă în fața unei eventuale exploatări sau a unui comportament incorect. Încălțările drepturilor omului nu se găsesc analizate din cauza unor lacune juridice sau chiar din imposibilitatea accesului la ajutorul juridic, la protecție și la resurse. Crearea diverselor documente în domeniul drepturilor omului, ce are drept scop apărarea drepturilor grupurilor de risc, pot fi observate pe întreaga cale de activitate a ONU, ceea ce consolidează caracterul universal al drepturilor omului. Este prezentat sumarul acestor documente, inclusiv descrierea lor. O examinare mai detaliată va fi făcută ulterior, atunci când va fi vorba despre drepturile popoarelor băștinașe, a femeilor, a copiilor și a refugiaților, în cadrul institutelor dreptului internațional al drepturilor omului luate aparte; 2) *izvoarele dreptului internațional al drepturilor omului, ce stabilesc interzicerea sclaviei, torturii, a muncii forțate și a traficului*: pe lângă acordurile internaționale ce stabilesc noimele de bază ale dreptului internațional al drepturilor omului, ce reglementează drepturile grupurilor de risc, ONU a adoptat documente ce consacră drepturile fundamentale. Filozofia ONU se bazează pe respectarea demnității umane: practica seculară a sclaviei, formele moderne de muncă forțată și de trafic a oamenilor, dar și aplicarea torturii – toate acestea aduc prejudiciu demnității umane. Chiar și astăzi se duce un lucru destul de mare pentru lichidarea unor asemenea practici în lume în condițiile unei noi ordini mondiale. Aceasta ar fi creat un mediu ce ar corespunde culturii respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului; 3) *izvoare regionale (derivate) și alte izvoare de drept internațional al drepturilor omului*: ONU a adoptat un șir întreg de declarații și documente care constituie izvoare de drept internațional al drepturilor omului. Unele dezvoltă drepturile și libertățile, altele reflectă încălcări specifice, uneori cerând statelor să respecte unele categorii specifice de drepturi. Deseori ONU adoptă declarații în contextul elaborării unui document obligatoriu, o asemenea practică a existat *inter alia*, odată cu determinarea drepturilor copiilor, a discriminării rasiale și a discriminării femeilor. Alte domenii de drept rămân a fi subiecte ale declarațiilor care încă nu au fost concepute ca obligatorii pentru state.

2.3. Principiile dreptului internațional al drepturilor omului în contextul influențării lor a dreptului constituțional. Practic fiecare izvor de bază din domeniul drepturilor omului conține prevederi privind interzicerea discriminării: „Fiecare om se poate prevala de toate drepturile și libertățile proclamate în prezenta Declarație fără nici un fel de

deosebire ca, de pilda, deosebirea de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, de origine națională sau socială, avere, naștere sau orice alte împrejurări. În afară de aceasta, nu se va face nici o deosebire după statutul politic, juridic sau internațional al țării sau al teritoriului de care ține o persoană, fie că această țară sau teritoriu sunt independente, sub tutela, neautonome sau supuse vreunei alte limitări de suveranitate” (art.2 Declarația Universală a Drepturilor Omului).

Luând în considerație că ansamblul drepturilor omului se bazează pe faptul că toți oamenii se nasc „liberi și egali în demnitate și în drepturi” [9, art.1], interzicerea discriminării în raport de utilizarea acestor drepturi este o axiomă necesară [17]. În timp ce unele documente cuprind interzicerea totală a discriminării, altele interzic discriminarea până la un asemenea nivel, în care este posibilă asigurarea utilizării egale a drepturilor și libertăților. Această parte a studiului se concentrează pe simptomele de bază ale discriminării, comune pentru diverse documente – sex, rasă, religie și până la un anumit nivel, limbă. Examinarea lărgirii interzicerii discriminării pe alte criterii la fel face obiect de studiu al acestei părți a lucrării. După cum va fi examinat ulterior, între conceptele egalității și interzicerii discriminării există o legătură vădită. În realitate interzicerea discriminării este nu altceva decât formularea negativă a principiului egalității [62, p.82].

Conceptul egalității îl găsim în discursurile filozofice, analiza detaliată a cărora depășește obiectul de studiu al lucrării în cauză, dat fiind că nu este unul juridic. Totuși, dreptul internațional de mai mult timp este preocupat de excluderea inegalității, de exemplu, dreptul cetățenilor străini de a beneficia de un comportament similar cu cetățenii statului în cauză.

Egalitatea constituie piatra de temelie a tuturor statelor democratice: egalitatea tuturor în fața legii, posibilități egale, accesul egal la studii etc. Dreptul la educație, muncă, justiție echitabilă sunt rezultatul acestui concept. În comparație, discriminarea se focusează pe aspectele negative ale acestui domeniu, altfel spus, pe inegalitatea posibilităților și inegalitatea comportamentului. Avizul consultativ al Curții Permanente Internaționale de Justiție pe chestiunea școlilor minorităților din Albania, prevede: „Egalitatea între membrii majorității și minorității trebuie să fie efectivă și veritabilă” [47].

Atunci când chestiunea ține de egalitate și discriminare, se aplică regula cutumiară: situația este discriminatorie sau inegală, în cazul în care asemenea situații sunt soluționate altfel, fie că alte situații sunt soluționate astfel. Spre deosebire de alte aspecte ale drepturilor omului, aplicarea egalității *de jure* nu presupune în mod obligatoriu aplicarea egalității *de facto*. În cazul în care două persoane de la bun început se află în condiții diferite, atunci un comportament similar cu ele va duce la menținerea unei asemenea situații și va afecta diferența. Iată de ce, realizarea egalității *de facto* deseori depinde de acțiuni compensatorii (discriminare pozitivă), care presupune o discriminare admisă în favoarea unei persoane sau a unui grup de persoane, care se află într-o situație mai vulnerabilă. Exemple de un asemenea comportament poate fi observat în practica unor state scandinave în raport de politica de admitere la serviciu a femeilor, sau a sistemului educațional din Australia, care reglementează admiterea la studii superioare a reprezentanților popoarelor băștinașe. Raportorul special al ONU Mark Bosuit și-a finalizat raportul asupra conceptului și practicii acțiunilor compensatorii în anul 2002, menționând dificultatea acestui concept și lipsa la moment a unei interpretări generale a hotarelor lui [79]. Comitetul pentru drepturile omului a confirmat faptul că politica acțiunilor compensatorii corespunde dreptului internațional al drepturilor omului (speța *Stalla Costa v. Uruguay*) [70].

Deși conceptul egalității și discriminării diferă între ele, examinarea detaliată a documentelor internaționale ne arată, că obiectivul egalității este atins, în primul rând, prin intermediul interdicției discriminării. Discriminarea pe diverse criterii este interzisă de mai multe documente internaționale. Studiarea diverselor prevederi internaționale, adoptate timp

de mai mulți ani, ne spune multe despre evoluția comunității internaționale. Carta ONU cu obiectivele sale progresive de egalitate, menționează elemente de discriminare pe bază rasială, de gen, de limbă și de religie (art.1 și 55) [34]. În calitate de exemplu vom apela la unele documente internaționale mai târzii, adoptate sub egida Comunității Europene. În conformitatea cu acestea discriminarea este interzisă pe criterii de gen, apartenență rasială, etnică, religioasă, a convingerilor, invalidității, vârstei și a orientării sexuale (art.13 al Tratatului de la Lisabona) [13]. Carta drepturilor fundamentale ale Uniunii Europene conține una din cele mai importante prevederi privind discriminarea. Art.21 al Cartei interzice „discriminarea de orice gen, în special pe criterii de sex, rasă, culoarea pielii, apartenență etnică sau socială, caracteristicilor genetice, limbii, religiei sau convingerilor, viziunilor politice sau de alt gen, apartenența la minoritate națională, stării financiare, proveniență, capacității de muncă reduse, vârstei sau orientării sexuale” [39]. Drepturile universale ale omului trebuie să fie aplicate tuturor fără excepție. Utilizând cuvintele Declarației de la Viena și a Programului de Acțiune „respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, în lipsa oricărei deosebiri, constituie o normă fundamentală a dreptului internațional al drepturilor omului” [6]. Luând în considerație că Declarația universală a drepturilor omului a fost adoptată în anii 40 ai secolului XX, frazeologia acestui document este interesantă – a fost utilizat un limbaj fără a se face referință la gen, deși anterior, au existat versiuni care conțineau fraza: „toți oamenii sunt frați”. În pofida acestui fapt, ONU, în scopul stabilirii caracterului universal pentru drepturile omului, în permanență reproduce asemenea drepturi în documente consacrate unor grupuri de oameni. De exemplu, copiii beneficiază de o protecție specială, acordată de Convenția ONU privind drepturile copilului. Într-adevăr, copiii sunt vulnerabili, dat fiind vârsta și dependența de cei maturi în perioada formării personalității. Copiii posedă drepturi reduse în comparație cu cei maturi în toate statele membre a ONU. Această categorie, dar și altele, vor fi analizate ulterior în lucrare, în cadrul institutelor dreptului internațional al drepturilor omului.

Interzicerea discriminării, ca concept, este aplicabilă doar în condițiile unor scheme juridice și politice. Necesitatea egalității și lipsa discriminării în realitate, pentru prima dată a fost expusă de Curtea Permanentă Internațională de Justiție în speța *Advisory Opinion on Minority Schools in Albania* [47]. Astăzi, discriminarea este folosită ca „o esență înjosoare a unei indiferențe inechitabile, ce nu poate fi argumentată” ce este specifică „oricărei fapte, care privează indivizii de egalitatea atitudinii față de ei, în comparație cu alți indivizi, din considerente că ei aparțin anumitor grupuri în societate” [66]. Egalitatea între bărbați și femei reprezintă unul din pilonii ONU, în Preambula Cartei ONU popoarele Națiunilor Unite își exprimă doleanța în „egalitatea între bărbați și femei” [34]. Un progres deosebit a fost atins în perioada activității ONU. De exemplu, femeilor le-au fost acordate drepturile politice începând cu anul 1945, în timp ce anterior, asemenea drepturi erau mai mult o excepție, decât o regulă. Plasarea pe un loc secund a femeilor în mai multe culturi o perioadă îndelungată reprezenta o problemă pentru comunitatea internațională. Statistica ONU ne arată că femeile constituie marea parte a celor săraci și analfabeți, venitul lor este inferior cu cel al bărbaților. Sănătatea este încă o problemă a ONU, dat fiind că sănătatea femeii influențează sănătatea urmașilor. Numărul mare de inițiative internaționale au drept scop eliminarea acestei inegalități, prin intermediul proiectelor, care servesc la educația populației tinere de femei. Așa, promovarea unui management financiar este destul de popular în sectoarele industriale din India, în timp ce educația în domeniul sănătății, inclusiv sănătatea reproductivă, este implementată pe larg în Africa.

Este discutabilă poziția unor savanți, care susțin că dreptul internațional a influențat dezvoltarea discriminării, din cauza atitudinii sale protecționiste. Organizația Mondială a Muncii, de exemplu, luând în considerație faptul că a recunoscut că femeile au nevoie de o protecție specială, a discriminat femeile prin aceea că inițial proteja drepturile acestora în

calitate de mame, în detrimentul dretului egal la muncă. Totuși, chiar mai mult decât orice alte aspecte ale discriminării, dezvoltarea în acest domeniu a fost blocată de bariere culturale, ce împiedicau eliminarea discriminării pe principiu de gen. Femeile erau privite ca grup de risc. În anul 1993 Declarația de la Viena și Programul de Acțiuni au constatat, că „drepturile femeilor și a fetelor constituie parte componentă a drepturilor universale ale drepturilor omului” [6]. Aceasta a culminat progresul de la discriminarea protecționistă la recunoașterea egalității totale în drepturi.

Orice persoană posedă dreptul la un comportament echitabil din partea altor persoane ce locuiesc statul în cauză. O asemenea egalitate depinde de lichidarea tuturor formelor de discriminare. Discriminarea rasială este considerată una din cele mai dure, dat fiind că indivizii sunt discriminați doar în baza culorii pielii sau a apartenenței etnice; factori, care evident că nu se află sub controlul acestor indivizi [71]. În acest sens, discriminarea rasială poate fi comporată cu discriminarea după principiul de gen.

Atrocitățile comise în timpul celui de-al Doilea Război Mondial au intensificat atitudinea societății față de problemele de rasism și a urmărilor catastrofale ale efectelor rasismului în lume. Deseori persoanele sunt supuse discriminării doar în baza provenienței sale rasiale, o formă extremă a căreia a fost apartheidul. Partea respectivă a lucrării va examina răspunsul internațional la pericolul existent și practica discriminării rasiale în lume, precum și documentele internaționale ce combat această discriminare. Lichidarea tuturor formelor de discriminare de mai mult timp constituie o preocupare a ONU. În anul 2001 comunitatea internațională a organizat o conferință în Africa de Sud, la Durban. Interzicerea discriminării rasiale este fixată în dreptul internațional al drepturilor omului și este recunoscută în doctrină ca parte a *jus cogens* [63]. Discriminarea religioasă și intoleranța sunt unele din cele mai vechi cauze ale conflictelor internaționale și, după cum arată conflictul israelo-palestinian, rămând a fi cauza unor asemenea conflicte până în prezent. Religia a fost obiect de discuție din momentul apariției drepturilor omului, dar între timp, era martor al diverselor disputelor și a războaielor la baza cărora erau divergențele de ordin ideologic între state. Deseori problemele religioase și ideologice ce apăreau între grupurile de bază ale statelor cauzau războaie civile și pericol pentru pacea și securitatea internațională. Drept exemplu poate servi cazul Balcanilor.

Religia este un element mai problematic în cadrul dreptului privind interdicția discriminării. În perioada elaborării Declarației Universale a Drepturilor Omului nu a fost luat în considerație acel fapt că majoritatea statelor lumii la acel moment aveau propriile religii de stat și se conduceau de legile canonice și nu laice. Iată de ce în practica statelor se întâlnesc un mare număr de anomalii. Declarația de la Cairo privind drepturile omului în islam din 1990, adoptată de statele islamice face referință la legile Șariatului [12], ceea ce înseamnă supremația statutului bărbatului în dreptul public și dreptul privat. Pe de altă parte, contrar acestei convenții Carta arabă a drepturilor omului din 1994 [3], este neutră în raport de gen și limitează referințele la Șariatul Islamic în paragrafele preambulei. Sistemul existent al drepturilor omului, în așa fel, deseori erau învinuite de unilateralitate, sau de așa numita inilateralitate „occidentală”, deși, după cum arată jurisprudența, aceasta nu este de fiecare dată argumentat. Dreptul internațional, pe cât este posibil, trebuie să fie unul suprareligios. Așa de exemplu, în speța *Hoffman v. Austria* Curtea Europeană pentru Drepturile Omului a conchis, că Austria a încălcat Convenția Europeană prin refuzul de a acorda drepturile părintești mamei, doar în baza faptului că ea face parte din Martorii lui Iegova [57].

Limba este o altă condiție pentru discriminare indicată în Declarația Universală pentru Drepturile Omului. Totuși, determinarea ei este cu mult mai slabă în comparație cu cea rasială, de gen sau religioasă. Drepturile lingvistice nu au atras atâta atenție din partea comunității internaționale. La fel trebuie să luăm în considerație posibila interceptare cu alte criterii de discriminare. De exemplu, persoana ce vorbește o altă limbă decât majoritatea

populației statului poate fi în același timp de altă origine rasială sau religioasă. De aceea procesul constatării criteriului de discriminare poate fi destul de dificil. Mulți legiuitori naționali includ mai multe norme materiale ce reflectă discriminarea pe criterii de rasă și gen decât cele lingvistice. Pentru aceasta există mai multe explicații, și nu în ultimul rând, faptul că deseori statele au o singură limbă oficială și în așa fel, din start discriminează altele. Totuși, într-o societate globală pluralistă au rămas destul de puține state mono-lingvistice, de unde reiese că discriminarea lingvistică devine tot mai puțin indicată. În principiu, această situație probabil că și a dus la scăderea vitezei cu care comunitatea internațională studiază această problemă. Totuși, discriminarea lingvistică poate duce la crearea unor tensiuni, la fel ca și a alte forme de discriminare. Limba stă la originea educației, ceea ce presupune că discriminarea lingvistică poate duce la limitarea accesului la educație a minorităților lingvistice în state (*Belgian Linguistics Case of European Court on Human Rights*) [44].

Documente internaționale enumeră și alte criterii ale discriminării, iar unele chiar includ anumite criterii ale discriminării „de altă formă” în listele sale, care nu sunt totodată definitive. Prezența mare a altor criterii de discriminare au produs puține efecte din momentul apariției lor, inclusiv din punct de vedere al precedentelor examinate de organele internaționale competente, în comparație cu precedentele ce țin de rasă, gen sau religie.

Cel mai des în doctrina dreptului internațional al drepturilor omului principiul subsidiarității este privit ca un principiu de procedură, ce stabilește condițiile în care speța este transmisă unei instanțe judiciare internaționale, atunci când căile naționale de reglementare a situației conflictuale create au fost epuizate [58]. Totodată, trebuie să menționăm că acest principiu are un rol și de drept material, iată de ce principiul subsidiarității trebuie să fie privit și în contextul interpretării materiale ale drepturilor omului recunoscute pe plan internațional. Acest principiu este bine cunoscut dreptului Uniunii Europene, în cadrul căruia s-a răspândit și beneficiază de o recunoaștere bine meritată. Acest fapt la rândul său, ne oferă posibilitatea să constatăm importanța lui în contextul studiului nostru, dat fiind că Republica Moldova, Azerbaidjan și Georgia și-au declarat printre prioritățile naționale integrarea europeană. La rândul său, procesul de integrare europeană presupune unificarea sistemelor de drept, inclusiv a dreptului constituțional în conformitate și bunele practici europene.

În așa fel, în opinia noastră, principiul subsidiarității de rând cu alte principii tradiționale ce reglementează institutul drepturilor omului, constituie unul din instrumentele ce ne permit să vorbim despre influența dreptului internațional al drepturilor omului asupra dreptului constituțional al statelor.

2.4. Metode de monitoring, implementare și de aplicare a dreptului internațional al drepturilor omului la nivel internațional și nivel constituțional al statelor. Sudiul în cauză se concentrează pe analiza structurii mecanismelor de monitorizare/implementare. Citindu-l pe Secretarul general al ONU, menționăm că „creșterea interesului față de activitatea ONU în materie de drepturi ale omului și necesitatea în exercitarea de funcții, care anterior nu erau exercitate, au fost descoperite unele lacune ce au dictat micșorarea eficacității în perioada de creștere a cererii” [78]. Această parte a lucrării începe cu examinarea metodelor de implementare, apoi trece la problematica ce reiese din asemenea metode. Sunt examinate sistemul de rapoarte, prevederile privind plângerile interstatale și mecanismele acceptării plângerilor individuale. În egală măsură se atrage atenția și altor metode de implementare a dreptului internațional al drepturilor omului. În acest sens, este examinat nu doar sistemul ONU, dar și sisteme ale unor organizații regionale.

Astăzi, nu există un tribunal internațional pentru drepturile omului, deși unele comitete ale ONU și funcționează în formă de sistem cvasi-judiciar. Acesta este un sistem reprezentat prin experți, ce funcționează după propriile reguli procesuale, în cadrul căruia poate avea loc expunerea experților, care totuși nu are forță juridică. Procesul, în special în așa organe cum

este Comitetul pentru drepturile omului și Comitetul pentru lichidarea tuturor formelor de discriminare rasială, care pot admite plângeri individuale, este asemănător celui judiciar, dar totuși, diferă de Curtea Europeană și cea Interamericană pentru drepturile omului. Statutul de la Roma, ce a instituit Curtea Penală Internațională, ne permite să considerăm că are loc o realizare a unui organ judiciar veritabil, deși doar în raport de anumite crime internaționale, în timp ce succesele Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie și Rwanda în atenționarea unor aspecte de drept internațional al drepturilor omului, sunt evidente.

2.5. Practica statelor în procesul de unificare a monitoringului, implementării și aplicării drepturilor omului la nivel constituțional. Inevitabil, problema implementării o găsim în însăși natura dreptului internațional. Luând în considerație aspectul consensual bazat pe acordul de voință al statelor, reciprocitatea și respectarea suveranității naționale și a integrității teritoriale, acele forme de mecanisme aplicabile la nivel național, nu mai pot fi efective. Juriștii de mai timp au elaborat standarde ale dreptului internațional al drepturilor omului, dar pentru realizarea acestora este necesară conlucrarea din partea politicianilor. În acest sens, rolul Curții Penale Internaționale, într-o oarecare măsură se deosebește de rolul organelor ce se ocupă de monitorizarea drepturilor omului – crimele sunt constatate deja, iar Curtea Penală Internațională va decide dacă este sau nu vinovat individul de comiterea acestora. Acest proces reflectă abordarea tradițională față de procesul judiciar în conformitate cu dreptul, spre deosebire de acel proces prin intermediul căruia statele pot fi atrase la răspundere pentru încălcarea prevederilor dreptului internațional al drepturilor omului.

2.6. Dreptul internațional al drepturilor omului material în viziunea dreptului internațional și al dreptului constituțional al statelor. Până aici, lucrarea a fost focusată pe sistemul instituțional, în care are loc apărarea drepturilor și libertăților omului și pe influența reciprocă cu dreptul constituțional. La fel au fost examinate documentele de bază în domeniul drepturilor omului. Stabilind în așa fel hotarele în cadrul cărora este supus controlului implicarea statului în asigurarea drepturilor și libertăților, ne vom concentra de aici înainte pe conținutul material al dreptului internațional al drepturilor omului. În calitate de ramură recent apărută, ce funcționează ca parte componentă a dreptului internațional, având rădăcini adânci filozofice, dreptul internațional al drepturilor omului este în proces de consolidare și evoluție [24]. Unele aspecte ale acestuia sunt destul de bine cunoscute, de exemplu, interdicția torturii și a sclaviei, altele, cum este dreptul la muncă, de exemplu, rămân a fi slab reflectate. Permanent apar „noi” drepturi ale drepturilor omului, care în mod inevitabil largesc codificarea scrisă a conceptului dreptului internațional al drepturilor omului.

Până când va fi posibil să examinăm conținutul drepturilor în partea specială a lucrării, este necesar să finalizăm partea generală, prin determinarea limitării diverselor drepturi și hotarelor, în cadrul cărora statele se pot eschiva de la răspundere în conformitate cu dreptul internațional al drepturilor omului.

După natura sa drepturile universale ale omului ar trebui să aparțină tuturor oamenilor, indiferent de rasă, limbă, religie sau apartenență etnică. O asemenea abordare a impus în fața legiuitorului o altă problemă serioasă – adaptarea tuturor credințelor, tradițiilor și culturilor la un numitor comun al dreptului internațional al drepturilor omului, la un standard minim internațional de comunicare. Stabilirea unui asemenea standard însuși este problematic, dat fiind că ansamblul de drepturi nu poate fi atât de minim, întrucât va duce la imposibilitatea existenței acestora. În general, multe dintre drepturi, ce se conțin în Declarația Universală a Drepturilor Omului constituie obiective dorite, spre care statele tind. Asemenea formă de stabilire a standardelor inevitabil este una problematică. Este destul de dificil să urmărești îndeplinirea de către un stat a obligațiilor în orice timp, atunci când trebuie să aibă loc aplicarea progresivă a drepturilor omului.

În acest sens, față de prevederile privind drepturile omului, deseori sunt aduse învinuiri privind lipsa unui concept expres. Caracterul larg al articolelor convențiilor inevitabil depinde

de interpretarea teleologică, pentru a menține corespunderea lor cu evoluția progresivă a drepturilor omului. Odată cu dezvoltarea societății, sunt realizate mai multe drepturi, se schimbă standardele morale și globale. Drepturile omului nu sunt statice, ele sunt flexibile, conținutul drepturilor poate evolua cu anii. O asemenea stare de lucru este inevitabilă, dat fiind că documentele din domeniul drepturilor omului, la care aderă statele, constituie o întruchipare a teoriei filozofice. Textele scrise întrunesc ceea ce a fost negociat, și nicidecum contextul filozofic al acestor prevederi. Bazându-se pe principiul general, organele de control aplică orice prevedere în formă teleologică, cu referință la spiritul general al documentului. Iată de ce, în timp ce unii privesc neajunsul specificului ca o slăbiciune, alții îl apreciază ca pe o forță. Documentele internaționale sunt un fel de drept viu, normele căruia cresc și se dezvoltă cu anii. Unica limită în raport cu evoluția acestui drept este consensul – orice organ internațional sau regional poate acționa doar în conformitate cu voința comună a statelor. Convenția Europeană pentru Drepturile Omului și Convenția privind drepturile copilului, sunt doar două exemple exprese ale interpretării teleologice în ultimii ani.

3. Dreptul internațional al drepturilor omului și consolidarea institutelor principale de drept constituțional în Republica Moldova, Georgia și Azerbaidjan: analiză comparativă.

Capitolul dat analizează evoluția constituțională a celor trei state postsovietice (Republica Moldova, Georgia și Azerbaidjan) în context istoric, în calitate de exemplu al evoluției paralele a dreptului internațional al drepturilor omului. Aspectul istoric al consolidării dreptului constituțional al acestor state este necesar pentru conceperea complexă a dezvoltării ramurilor naționale de drept constituțional. Republica Moldova, Georgia și Azerbaidjan au fost luate drept exemplu ca state regionale care și-au dobândit recent independența, cu o istorie comună, dar totodată, cu procese diferite de dezvoltare și consolidare constituțională. Influența și nivelurile de interdependență a dreptului internațional, la rândul său, vor fi examinate ulterior în studiul nostru.

3.1. Dreptul constituțional în Republica Moldova. Analiza evoluției dreptului constituțional în Republica Moldova în contextul consolidării și dezvoltării statului ne permite să constatăm, că sistemul de drept, ca și orice eveniment juridic examinat prin prisma unor relații relativ stabile și interdependente, al Republicii Moldova face parte din familia de drept romano-germanică, cu unele elemente ale dreptului socialist rămase ca moștenire de la fosta URSS [55, p.5]. Între timp, trebuie să menționăm bogata istorie a dreptului constituțional al Republicii Moldova, care în opinia dlui Guceac I., constituie ramura de bază al sistemului de drept [55, p.29]. Însă, în primul rând trebuie să menționăm practica istorică de formare a mediului juridic în acest stat.

De la bun început practica Republicii Moldova se caracterizează printr-un colorit propriu. În Evul Mediu principalul izvor de drept în Moldova erau cutumele. Domnitorii moldoveni editau acte care conțineau unele norme de drept. Un rol important îl avea dreptul bizantin, care a influențat mult Moldova medievală. Luând în considerație formarea dreptului feudal bizantin în baza practicii Imperiului Roman, putem spune *de facto* despre o influență directă a dreptului roman asupra consolidării mediului juridic în Moldova.

Trebuie să menționăm, că dreptul bizantin a fost într-atât de răspândit, încât a fost aplicat până în secolul XX în forma celor șase cărți ale lui Constantin Armenopulo, care fiind o variantă redusă a culegerii le legi bizantine din secolul IX (Prohiron), conținea norme de drept civil, penal, canonic, precum și unele norme procesuale. Acest document servea pentru adaptarea dreptului roman transformat la relațiile feudale ale Moldovei din acea perioadă. Șase volume a acestei lucrări conțineau respectiv prevederi ale dreptului procesual, patrimonial, obligațional, canonic, succesoral și penal.

În anul 1990 în Republica Moldova începe reforma de drept, care lichidează sistemul de drept socialist și o readuce în familia de drept romano-germanică. Dreptul constituțional se reformează prin prisma pluralismului politic și ideologic, a economiei de piață social-orientate, lărgirii drepturilor și libertăților omului și consolidarea acestor drepturi și libertăți (formarea institutelor drepturilor omului în dreptul constituțional). Apartenența lingvistică la popoarele romanice a contribuit la faptul ca legiuitorul să readucă cultura juridică romană, ce este caracteristic și pentru dreptul constituțional. Se observă foarte clar, că odată cu scrierea noilor legi activ sunt adaptate tehnica juridică și stilistica romană (cel mai des cea franceză), dar și sunt implementate în mod efectiv institutele de stat și de drept caracteristice țărilor romane. La analiza rezultatelor evoluției îndelungate constituționale a Republicii Moldova, în special a Constituției Republicii Moldova din 1994, putem observa că ea s-a inspirat de la Constituția Franței din 1958. Sunt prezente institute similare, cum sunt Consiliul Superior al Magistraturii, Curtea Supremă de Justiție, noțiuni constituționale comune: „lege organică”, „promulgare”, „contrasignatura”. Este interesant că forțele interne au fost definite „carabineri” după practica Italiei. Totodată, adaptarea la cultura juridică romană îndepărtează substanțial Republica Moldova de influența sistemului de drept al Rusiei. Aici trebuie să menționăm că în anul 1990 Republica Moldova a luat calea unei codificări intensive a noii legislații, în primul rând adoptând Codul Funciar, Vamal, Execuțional, Fiscal, Silvic, Codul jurisdicției constituționale.

În conformitate cu dreptul constituțional actual, izvorul de bază în Republica Moldova sunt legislația și alte acte normative. Ele posedă o proprie ierarhie, care include Constituția, legi constituționale, organice și ordinare, precum și decrete ale Președintelui țării, hotărâri și dispoziții ale Guvernului, acte subordonate legii ale ministerelor și agențiilor, a organelor administrării locale. Un element specific al sistemului de drept al Republicii Moldova este acela, că conform Constituției doar normele de drept internațional în domeniul drepturilor omului, la care este parte Republica Moldova, au prioritate în raport cu normele constituționale.

În așa fel, putem constata, că adoptarea ultimei Constituții a Republicii Moldova și instaurarea ulterior a controlului constituțional prin intermediul legislației privind Curtea Constituțională, a constituit punctul cel mai important al consolidării constituționale și evoluției Republicii Moldova la etapa contemporană.

3.2. Dreptul constituțional în Georgia. Evoluția constituțională a Georgiei a avut loc în cadrul familiei de drept romano-germanice și, luând în considerație evoluția istorică de durată, sistemul de drept al Georgiei la moment s-a format în calitate de membru al așa numitului grup „euroasiatic”. Dreptul constituțional al Georgiei are o istorie bogată, care se regăsește la începutul erei. La mijlocul secolului IV Georgia cade sub influența normelor dreptului canonic, dat fiind că creștinismul devine religie de stat. La fel ca și în cazul Moldovei, o influență serioasă asupra procesului normativ a avut dreptul bizantin. Prima încercare a sistematizării a legislației Georgiei are loc în secolul IX, apărând în forma unui act laic, care a ajuns doar fragmentat până în zilele noastre, și se numește „Cartea Dreptului”, mai mult cunoscută ca Legile lui Bagrat Curopalata.

Secolele XIV-XVIII poate fi numită perioadă a înfloririi și consolidării dreptului constituțional în Georgia. Dreptul evolua destul de repede, a avut loc codificarea unui număr mare ale dreptului georgian cutumiar, care a ajuns până în zilele noastre în formă de text. Printre acestea merită a fi menționate – Legile țarului Gheorghii, Sudebnicul lui Beca și Agbuga, Legile catolicoșilor, Legile lui Vahtang al VI și alte izvoare.

Așa, Sudebnicul lui Gheorghii (culegere de acte emise de țarul Gheorghii al V) parvine din anii 1325-1346 și avea drept scop răspândirea dreptului feudal georgian pe teritoriile Aragva și Xani, populația cărora se opunea relațiilor feudale. Totodată, documentul păstra așa cutume arhaice cum este răzbunarea prin sânge sau uciderea hoțului în timpul urmăririi.

Totuși, actul a fost unul progresiv, stabilind noi forme ale răspunderii, de regulă în formă de amendă, mărimea căreia depindea de statutul social al părților. O altă codificare, Sudebnicul lui Beca și Agbuga reprezintă o culegere de legi despre statalitate și situația supușilor principatului Samșhe – Saatabago Beca și nepotul său Agbuga. Situația supușilor era determinată în special prin intermediul normelor dreptului penal și, la fel, ca și în cazul precedent, se menținea răzbunarea prin sânge pentru unele infracțiuni. Cumpărarea-vânzarea, împrumutul, succesiunea în egală măsură au intrat în acest document în forma unei părți restrânse.

În anul 1995 Georgia adoptă o nouă Constituție democratică, fiind influențată de liberalismul occidental. Drepturile și libertățile unanum recunoscute sunt declarate valori umane supreme (art.7). Între timp lipsește careva prevedere despre sistemul socio-economic al țării și drepturile socio-economice ale cetățenilor. Asta în condițiile în care după intensitatea reformelor juridice, la început Georgia depășea substanțial celelalte foste republici unionale. În anii 1990 Georgia a adoptat un număr impunător de acte normative codificate, cum ar fi Codul civil, Codul de procedură civilă, Codul Penal, Codul de procedură penală, Codul aerian, Codul maritim, Codul fiscal, Codul vamal. Aceste codificări, dar și legile principale adoptate de Parlamentul Georgiei, au pus baza sistemului modern de drept și al dreptului constituțional al Georgiei. În legislație se observă respectarea principiilor clasice ale sistemului de drept romano-germanic.

Totodată, în pofida orientării europene și a evoluției constituționale a Georgiei în perioada postsovietică, sistemul de drept și de stat a Georgiei menține legături strânse cu sistemele de drept a multor alte state din spațiul fostei URSS. O asemenea legătură se observă în structura sistemului de drept, tehnica juridică, gândirii și culturii juridice, deși cu timpul deosebirea doar se intensifică.

În calea lungă trecută de statul georgian, izvorul de bază în Georgia contemporană este actul legislativ și normativ. Ierarhia acestor acte include Constituția, legile organice și ordinare ale Parlamentului, decretele Președintelui Republicii, actele subordonate legilor ale ministerelor și agențiilor, a organelor administrației locale. Specificul sistemului georgian de drept constituțional este prezența institutului legislației excepționale. Conform Constituției Georgiei (art.73) în timp de stare excepțională, Președintele poate emite decrete ce au forța legii, ce acționează până la sfârșitul stării excepționale, dar are și competența de a exercita măsură excepțională. Decretele sunt propuse Parlamentului atunci când acesta se întrunește în ședință.

Trebuie să menționăm, că ultimele modificări în dreptul constituțional al Georgiei au determinat schimbarea vectorului evoluției constituționale a statului și sunt un exemplu al unor procese democratice, ce duc la dezvoltarea sistemului de drept al Georgiei și a regimului său constituțional.

3.3. Dreptul constituțional în Azerbaidjan. Evoluția dreptului constituțional al Azerbaidjanului are o istorie lungă. În general, la moment sistemul de drept al Azerbaidjanului reprezintă un sistem complex al dreptului romano-germanic cu unele elemente orientale și unele efecte ale influenței dreptului socialist [23, p.119].

Trebuie să menționăm, că la momentul intrării în componența Imperiului Rus, în Azerbaidjan, la fel ca și în celelalte țări musulmane activau izvoarele tradiționale ale șariatului. Mai mult, conducătorii locali editau propriile legi – firmele. Dreptul cutumiar la fel era pe larg aplicabil în practică, iar funcțiile judiciare în mare parte erau exercitate de persoanele religioase, cadiile.

Imperiul Rus a influențat schimbul cursului sistemului de drept al Azerbaidjanului de la cel religios la unul laic. În perioada până în 1917 modificărilor erau supuse în special ramurile de drept public. Între timp, în domeniul dreptului privat (în special al familiei) continuau să se aplice normele tradiționale musulmane și cele cutumiare.

După declararea independenței în 1918, conducerea Azerbaidjanului a luat calea dezvoltării democratice și aducerea sistemului de drept în conformitate cu normele laice, utilizate la acel moment în țările Europei. Însă în cei doi ani de independență a Republicii Democratice Azerbaidjan, statul nu a reușit să adopte constituția și alte legi fundamentale și să reformeze sistemul de drept. În 1920 Azerbaidjanul a fost ocupat de forțele sovietice și a fost instaurată puterea sovietică.

Analizând stadiul actual al dezvoltării constituționale a Azerbaidjanului, putem spune cu siguranță, că la moment Azerbaidjanul face parte din sistemul de drept romano-germanic, instituit în baza spațiului comparativ uniform, din care fac parte Europa de Est și spațiul postsovietic.

După nivelul reformelor Azerbaidjanul nu cedează la moment nici statelor din spațiul postsovietic, nici multor state din Europa de Est, care traversează perioada de tranzit în procesul de integrare europeană. *De facto* deplina codificare Azerbaidjanul a finalizat încă la finele anilor 1990. În această perioadă au fost adoptate Codul Funciar, Aerian, Vamal, Silvic. Ulterior au fost codificate toate ramurile principale – Codul Muncii, Familiei, Civil, Procesual-civil, Penal, Procesual-penal, Fiscal și Codul privind contravențiile administrative. Apoi a avut loc reformarea continuă și dezvoltarea legislației în contextul cerințelor timpului și a obligațiilor internaționale asumate de către Azerbaidjan.

În sistemul de drept al Azerbaidjanului, de rând cu normele cutumiare, se evidențiază legile constituționale, care sunt adoptate cu o majoritate de 95 de voturi ale membrilor parlamentului. La etapa contemporană Azerbaidjanul este o republică prezidențială [65]. În conformitate cu normele constituționale în vigoare, puterea în Azerbaidjan este exercitată de parlamentul unicameral – Milli Medjlis, compus din 125 de deputați. Deputații sunt aleși în baza sistemului electoral majoritar pe un termen de cinci ani. Acesta adoptă legi constituționale, legi și hotărâri. Prezintă interes regula constituțională, conform căreia legile și hotărârile adoptate de Milli Medjlis, nu pot conține recomandări concrete organelor puterii executive și judiciare. Această prevedere servește una din garanțiile separării puterii.

Pentru Azerbaidjan procesul consolidării constituționale și dezvoltării dreptului constituțional a trecut printr-un număr impunător de schimbări radicale într-un timp destul de restrâns. Cu toate acestea, Azerbaidjan la ziua de astăzi deține toată baza constituțională a unui stat democratic modern, fiind un model al unui stat cu o evoluție constituțională stabilă.

4. Influența reciprocă și coraportul dintre dreptul internațional al drepturilor omului și a dreptului constituțional.

Dreptul internațional al drepturilor omului ca ramură de drept internațional își găsește oglindirea în dreptul național al fiecărui stat care participă la acordurile internaționale, care constituie izvorul principal al acestei ramuri de drept și, care într-o măsură oarecare, participă în viața comunității internaționale.

Într-adevăr, de la bun început drepturile omului erau recunoscute ca un fenomen al dreptului natural și își găsea oglindirea în dreptul național al statelor. După cum se vede din evoluția dreptului internațional al drepturilor omului, doar în secolele XIX-XX a început procesul de codificare consensuală a normelor drepturilor omului la nivel internațional. La rândul său, acest proces a influențat formarea dreptului constituțional a mai multor state, create în a doua jumătate a secolului XX.

Dacă să privim drepturile omului din punctul de vedere al dreptului constituțional, putem observa diferențierea termenilor „drepturile omului” și „drepturile cetățeanului”. Doctrina constituțională prevede că primul are origini în dreptul național, iar cel de-al doilea în dreptul pozitiv, deși, și unul și altul poartă un caracter inalienabil. Drepturile omului sunt primare și sunt caracteristice tuturor persoanelor de la naștere indiferent de cetățenie, locului de trai, în timp ce drepturile cetățeanului constituie acele drepturi recunoscute persoanei în

baza apartenenței la un stat sau altul. Deaceia orice cetățean este posesor al drepturilor universale ale omului, totodată beneficiază de drepturile cetățeanului, în timp ce cetățeanul străin beneficiază doar de drepturile universale ale omului. Schema în cauză este aplicată dat fiind că orice stat dorește separat să acorde tot spectrul drepturilor constituționale doar acelor persoane, care dețin o legătură cu viața acestui stat și care dețin și obligații constituționale.

În general, reieșind din procesul istoric, putem evidenția trei nivele de evoluție a normelor drepturilor omului, atât în cadrul dreptului constituțional, cât și a dreptului internațional.

4.1. Primul nivel. Institutul drepturilor omului în dreptul constituțional al SUA, Marii Britanii și Franței: analiză comparativă. Primul nivel se caracterizează prin formarea doctrinei dreptului natural și respectiv al fenomenului drepturilor universale ale omului. Procesul, care a început în secolul XVII a continuat până la formarea primelor baze ale dreptului internațional al drepturilor omului la începutul secolului XX. El a adus recunoașterea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și consolidarea lor în dreptul constituțional, la început a așa state cum sunt SUA și Franța, iar mai apoi și în alte țări. Această perioadă a istoriei ne demonstrează pe cât de lung și de dureros poate fi procesul de recunoaștere a drepturilor și libertăților pentru individ, în așa fel, slăbind libertatea de acțiune în raport cu proprii cetățeni din partea statului. La început cetățenilor erau recunoscute doar drepturile civile și politice și libertatea în spiritul Declarației Franceze și Billului American, dar cu timpul, s-a majorat necesitatea în drepturi economice și sociale. La început statele nu aveau mare dorință de a acorda drepturi și libertăți cetățenilor săi și se străduiau să le limiteze în orice situație posibilă. Totuși, cu timpul statele au putut să aplice un nou sistem al drepturilor omului în baza exemplului SUA și al statelor europene, iar procesul a pornit cu o nouă viteză.

Teoria dreptului natural a prezentat lumii doctrina drepturilor omului, dar între timp, comportamentul statelor pe arena internațională și consolidarea drepturilor omului pentru populația unui sau altui stat, depindea în mod direct de voința acestuia. Această voință nu era de fiecare dată îndreptată în interesul oamenilor. În așa fel, a fost condiționată necesitatea formării a unor norme universale a drepturilor omului la nivel internațional.

4.2. Nivelul doi. Institutul drepturilor omului în dreptul constituțional al Germaniei, Italiei, Indiei și Japoniei: analiză comparativă. Cel de-al doilea nivel se caracterizează prin influența factorului internațional asupra problemei drepturilor omului. Eforturile Societății Națiunilor și apoi a ONU au prestabilit cel de-al doilea nivel de interdependență a dreptului internațional al drepturilor omului și al dreptului constituțional. În această perioadă a primei jumătăți a secolului XX s-a format dreptul internațional al drepturilor omului ca atare. Anume baza introdusă în dreptul constituțional al multor state din primul nivel, au permis drepturilor omului să treacă la un nivel nou internațional și să fie codificate pe plan internațional. Aceste drepturi acum erau recunoscute prin intermediul unui consens al majorității absolute a statelor lumii. Izvoarele de bază ale dreptului internațional al drepturilor omului sunt fixate la nivel internațional, iar în el și-a găsit oglindirea întreaga practică acumulată de state timp de sute de ani. Anume la această etapă începe formarea doctrinei aplicării drepturilor omului și căutarea celor mai efective garanții ale drepturilor și libertăților universale ale omului. Fiecare consolidare a drepturilor la nivel internațional își avea oglindirea în dreptul național al fiecărui stat și în comportamentul lor pe plan internațional. Același lucru se întâmpla și în direcția opusă. Practica statelor la nivel internațional și acțiunile lor se răsfrângeau în formarea dreptului internațional cutumiar, o parte din care face parte din dreptul internațional al drepturilor omului (de exemplu *jus cogens*). Pe lângă faptul că la acest nivel a avut loc formarea dreptului internațional al drepturilor omului, ulterior această ramură de drept internațional și mai mult a dezvoltat conceptul drepturilor omului și drepturile materiale. După cum se poate observa din părțile anterioare ale lucrării, multe din

drepturi au fost examinate și în izvoarele dreptului internațional și în doctrină. Procesul de evoluție a dreptului internațional al drepturilor omului continuie și este reflectat în cadrul celui de-al treilea nivel al coraportului dreptului internațional al drepturilor omului și a dreptului constituțional.

4.3. Nivelul trei. Institutul drepturilor omului în dreptul constituțional al Federației Ruse, Republicii Moldova și Azerbaidjanului: analiză comparativă. Nivelul trei se caracterizează prin apariția noilor state. Cea de-a doua parte a secolului XX a fost perioada decolonizării, iar finele acestuia a fost marcat de dăstrămarea URSS și a Iugoslaviei. Aceste procese au dus la creșterea numărului statelor membre a ONU și respectiv au contribuit la formarea propriilor sisteme de drept în noile state. În așa fel, dreptul internațional al drepturilor omului în mod direct a influențat instutetele drepturilor omului în noile state. Aderând la noi documente, introducând în propriile constituții prevederi despre drepturile omului, creând institutele corespunzătoare, aceste state au folosit practica statelor cu o istorie mai îndelungată de formare și dezvoltare a institutelor drepturilor omului. Această practică, creată la primul nivel și dezvoltat la cel de-al doilea, a fost preluată de statele din cadrul nivelului trei. La etapa contemporană practic nu există state care nu ar fi avut o asemenea tangentă. În ziua de astăzi putem fi martorii unui proces invers, care funcționează la nivelul trei. Noile state, ce au dezvoltat instutul în cauză la nivel național, formează practica de aplicare și apărare a drepturilor omului la nivel național și îl oferă comunității internaționale. Pe lângă faptul că o asemenea abordare permite să dezvoltăm dreptul internațional al drepturilor omului, această practică este preluată și de acele state care și-au format institutele drepturilor omului la nivel constituțional de primul nivel.

Reieșind din doctina dreptului internațional al drepturilor omului, normele sale sunt obligatorii și trebuiesc implementate la nivel național. Legătura cu dreptul constituțional în cazul dat este puternică dat fiind că, anume dreptul constituțional constituie portalul pentru implementarea a oricărei norme de drept constituțional la nivel național al statelor. Dreptului constituțional îi revine rolul principal în determinarea interdependenței dreptului național și internațional. Există un principiu bine cunoscut, conform căruia instituirea ordinii unei asemenea interdependențe reprezintă dreptul suveran al statului. Dreptul constituțional între timp, determină competențele organelor statelor în aplicarea normelor de drept constituțional. Totodată, acționează principiul egalității suverane care determină, că orice stat trebuie să-și îndeplinească cu bună credință obligațiile internaționale. În caz de necorcondanță a obligației internaționale și a dreptului național, statul nu este în drept să facă referință la dreptul național pentru a nu-și îndeplini obligațiile [7, art.27].

*În doctrină deseori putem întâlni opinia conform căreia, constituțiile unor state recunosc primatul dreptului internațional, ceea ce înseamnă aplicarea directă a dreptului internațional al drepturilor omului. O asemenea abordare nu este unanim recunoscută. **Constituțiile nu recunosc prezența primatului dreptului internațional, ci îl stabilesc ele însele.*** Dreptul internațional al drepturilor omului reglementează doar relațiile strict determinate în domeniu, fapt confirmat și de izvoarele principale ale dreptului internațional. Iată de ce normele dreptului național în domeniul drepturilor omului, mai precis ale dreptului constituțional, nu sunt parte componentă a ramurii dreptului internațional al drepturilor omului, doar se află într-o legătură strânsă. În așa fel, pentru a reglementa relațiile între persoanele fizice și juridice, dar și stat la nivel național, normele dreptului internațional al drepturilor omului trebuiesc implementate în ordinea de drept a statului, altfel spus, are loc procesul de transformare a normelor de drept internațional în norme ale dreptului național.

În scopul prezentării unui tablou deplin al interdependenței dreptului internațional al drepturilor omului și a dreptului constituțional, în partea respectivă a lucrării sunt examinate separat institutele drepturilor omului în baza unei analize a normelor dreptului constituțional ale câtorva state ce reprezintă diverse sisteme de drept, pecum și diverse nivele de

